

KONGL. MAJ:TS
Befallningshafvandes

i

Elfsborgs Län

till

Kongl. Maj:t år 1828 afgifne

FEM-ÅRS-BERÄTTELSE.

IO.

STOCKHOLM, 1829.

Tryckt hos Direct. HENR. AND. NORDSTRÖM.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser.

Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes i Elfsborgs Län till Kongl. Maj:t år 1828 afgifne Fem-års-berättelse.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS
Befallningshafvandes

i

Elfsborgs Län

till

Kongl. Maj:t år 1828 afgifne

FEM-ÅRS-BERÄTTELSE.

IO.

STOCKHOLM, 1829.

Tryckt hos Direct. HENR. AND. NORDSTRÖM.

INNEHÅLL

	Sid.
Underdånig berättelse	5.
§. 1. Länets Allmänna Beskaffenhet.....	6.
§. 2. Invånare.....	8.
§. 3. Näringar.....	16.
a) Åkerbruk.....	16.
b) Boskapsskötsel.....	22.
c) Skogar.....	25.
d) Bergsrörelse.....	29.
e) Fabriker, Bruk och öfrige Näringar.....	32.
f) Bi-näringar.....	35.
§. 4. Politisk Författning.....	42.
a) Kammarverk.....	42.
b) Stats-Bidrag.....	44.
c) Politie.....	53.
Uppfostrings- och Undervisnings- Anstalter.....	53.
Hälsovården.....	54.
Fattigförsörjnings-anstalter.....	55.
Hushållnings-Sällskap.....	56.
Sockne-Magaziner.....	56.
Sparbank.....	56.
Brandstods-Föreningar.....	57.
Anstalterne till Rofdjurs utödande	57.
Fångvården.....	58.

§. 5. Städer.....	58.
a) Wenersborg.....	58.
b) Allingsås.....	62.
c) Borås.....	63.
d) Ulricæhamn.....	66.
e) Åmål.....	67.

Tabellbilagor

- Litt. A. Sammandrag öfver Mantals-
Längderne uti Elfsborgs Län, för
åren 1823, 1824, 1825, 1826 och
1827, utvisande Folkmängden
vid slutet af hvarje
nästföregående År
- Lit. B. Calcul till utrönande af
ungefärliga Medel-värdet på
Tillverkningarne vid de i
Elfsborgs Län belägne Jern-Bruk
och Förädlings-Verk
- Litt. C. Uträkning, som visar Medium af
nedanskrifne årens
Markegångspriser, för Elfsborgs
Län och Dahls Land

Stormächtigste Allernådigste Konung!

Till Eders Kongl. Maj:t får jag i djup underdånighet härhos öfverlemnna Berättelse om Elfsborgs Läns tillstånd under åren 1822 till och med 1826, synnerligen i statistiskt och economiskt afseende, jemte tvenne Berättelsen tillhörande Tabeller, den ena för Landet och den andra för Städerna.

I följd af erhållen nådig befallning, och med kännedom af ämnets vikt, har jag bemödat mig att, genom denna underdåniga Berättelse, framlägga en sann och upplysande

de

de tafla öfver tillgångar, behof och öfrige allmänna förhållanden uti Länet, sådane de dels uppenbart visa sig i verkligheten, dels endast efter erfarenhet och pröfning kunnat utfinnas och antagas; dock vågar jag icke smickra mig dermed, att ett arbete af dylik art och omfattning, företaget och utfördt under öfverhopande Embets-göromål, kan äga annan fullkomlighet än den, som, måhända, följer af uppsåtet att, efter möjligheten, troget upplysa om allt som skulle kunna ådraga sig Eders Kongl. Maj:ts nådigste uppmärksamhet, till vidare befordrande af Länets framsteg i odling, industrie och välstånd.

Med djupaste vörndnad, trohet och nit framhärdar,

Stormächtigste Allernådigste Konung!
Eders Kongl. Maj:ts

underdånigste, tropligtigste
tjenare och undersåte,
Paul Sandelhielm.

Wenersborg, i Lands-Canzliet,
den 1 September 1828.

A. P. Sandberg.

Underdånig Berättelse
för Åren 1822, 1823, 1824, 1825 och 1826
angående

Elfsborgs Läns
tillstånd, synnerligen i Statistiskt och
Economiskt afseende.

Inledning.

Elfsborgs Län, innefattande hela Dahls-
Land, som består af Fem Härader med En
Stad och Fyrtiotre Socknar, samt Vestra och
Södra delarne af Westergöthland, eller Tret-
ton Härader med Fyra Städer och Etthundra-
de-åttio Socknar, förutan åtskillige Sockne-
andelar i bägge Landskapen, hvilka tillhöra
Socknar inom andre Län, är vidare indeladt
uti En Lagsaga med Sex Domsagor, och uti
Sex Fögderier med Tjugufem Länsmans-Di-
strict. Länet, gränsande i Norr och Nord-
vest till Wermeland och Norrige, i Vester
till Götheborgs och Bohus Län, i Söder till
Hallands Län samt i Öster till Jönköpings
och Skaraborgs Län, innehåller uti areal-
vidd ungefärligen Etthundra-tjugo qvadrat-
mil

mil, deraf sjöar, strömmar, träsk och kala bergsträckor anses upptaga omkring Femtio; så att den jordyta, som är odlad och möjlig af odling, eller är skogbeväxt och till skogsplantering tjenlig, samt för öfrigt har vegetation, torde svara närmast emot sjuttio kvadrat-mil.

§. 1. *Länets Allmänna Beskaffenhet.*

Tössbo och Vedbo Härad, som å Dahls-Land gränsa till Wermeland, Norrige och Bohus Län, bestå af höga och skogrika bergsträckor, som emellan sig bilda större och mindre dalar, hvilka i afseende på jordmånen äro af ganska skiljaktig beskaffenhet. Till största delen utgöres marken af sandjord, på några ställen blandad med lera, undantagande Tössö Pastorat, hvarest lermylla är rådande jordarten; men i synnerhet emot Norrska gränsen är jordmånen svag och föga bördig. Vahlbo Härad, som å vestra sidan stöter till Bohus Län, är nästan äfvenså bergbundet, som förstnämnde Härad, likväl med bättre jordmån, deri lermylla ofta förekommer; hvaremot öfriga delen af Dahls Land, utgörande Nordahls och Sundahls Härad, har en jemn och slät belägenhet, vidlyftiga åkerfält, samt god och bördig jordmån, till det mästa bestående af lermylla. Sjön Venern begränsar Dahls-Land å nordöstra sidan, i hela sträckningen från Wermelands gräns till Wenersborgs Stad, och utom dess finnas många andra större och min-

mindre sjöar, bland hvilka stora Lee utmed Norrska gränsen och de vattendrag, som förena den med Venern, i synnerhet förtjena att anmärkas. Landet är för öfrigt, i alla rigtningar, genomskuret af åar och bäckar, de fleste med aflopp åt Venern.

I Westergöthland är den landsträcka, som börjar vid Venern, innesluter Hunne- och Halleberg och sedan omgifver eller tillgränsar Götha Elf, utgörande Väne, Flundre och Ahle Härader, både vacker och fruktbar: rådande jordmänen är här ömsom lera och svartmylla; men i den mån Landskapet aflägsnar sig från Elfven, och i synnerhet ju mera det närmar sig gränSORne af Halland och Småland, blifva jordarterne sämre och svagare, samt aftager bördigheten. Inom Bjerke, Vedtle och Kullings Härader träffas likväl ännu flere fruktbara trakter, med mer och mindre god lera och lermylla; men i Gäseneds Härad, som är sandigt och stembundet, äfvensom i Redvägs Härad, hvilket närmar sig denna beskaffenhet, finnas sådane bättre jordarter mera sällan och endast såsom undantag; utan består rådande jordmänen derstädes, så väl som uti Åhs, Kinds, Marks, Vedens och Bollebygds Härader, af så kallad mjäte eller mojord och sandblandad mylla, som i allmänhet gifva mindre lönande afkastning, ehuru äfven inom dessa Härader, synnerligen uti Marks, åtskillige trakter finnas med bördigare jordmån. Delar af Väne, Bjerke och Kullings Härader, Gäse-

neds

neds Härad och en del af Redvägs Härad kunna räknas för Slättland, fastän sinsemellan mycket olika; hvaremot det öfriga af Vestgötha Landskapet är bergigt och skogbeväxt, samt delvis starkt couperadt och i fördjupningarne uppfyllt med sjöar, kärr och mossar, som finna aflopp genom en mängd åar och bäckar, antingen åt Venern och Götha Elf, eller åt Nordsjön och Cattegat.

Elfsborgs Län, som i dess längsta utsträckning från Norrska gränsen i nordvest intill gränserne af Halland och Småland i sydost, håller öfver trettio mil, företer således stora skiljaktigheter i fysikalisk beskaffenhet och naturliga förmåner; men der saknas likväl icke inom något Härad, helt och hållit, hvarken jordmån för ett nöd- torftigt åkerbruk, skog för husbehof, eller vattendrag för nyttige inrättningar.

§. 2. *Invånare.*

Folkmängden i Länet utgjorde vid slutet af förra qvinqvennum, enligt de år 1821 hållne Mantals-skrifningarne för år 1822, 162,920 personer, och har sedermera, jemlikt de, vid slutet af hvarje år, förrättade Mantals-skrifningarne för påföljande året, funnits utgöra, enligt bilagde Sammandrag: (*Litt. A.*)

År.		
1822	165,868.
1823	169,310.
		År.

År.		
1824	175,981.
1825	180,765.
1826	184,900.

Nemligen:

Skattdragande Mankön	45,113.	
Qvinkön	<u>46,865.</u>	91,978.
Skattfria Mankön	45,057.	
Qvinkön	<u>47,865.</u>	92,922.

Under loppet af detta qvinqvennum har således folkmängden årligen varit i starkt tilltagande, samt på det hela blifvit ökad med 21,920 personer, en tillökning som, i lika progression fortsatt, skulle fördubbla folkstocken på en mansålder, eller åtminstone inom 40 år. Näst grundorsaken, eller den obegränsade propagations-förmåga, som tillhör slägtet, då yttre hinder icke motarbetar utvecklingen deraf, torde medlen, som under ifrågavarande fem år egentligen bidragit till den betydliga folkökningen på landsbygden, böra sökas uti Allmogens stigande omtänka vid jordbruks-skötseln och tilltagande håg för nya odlingar, hvilket åter gifvit anledning till många Hemmansklyfningar och afsöndringar af jord från Hemman, samt till anläggande af en mängd jordtorp och andre små lägenheter, som alla lemnat tillfälle för nya bosättningar, jemte bidrag till uppehälle för nya hushåll. Således har starkaste tillökningen i folkmängd verke-

verkeligen ägt rum på södra Dahls-Land, hvarest äfven dessa medel blifvit mäst använde. Det serskilta hinder emot folkökningen, som före detta ej sällan uppstått af förhärjande smittkoppor, har dessutom nu mera upphört, sedan vaccinationen, kommen i jemn gång, vunnit förtroende ibland folket; och hälsovårds-anstalterne i öfrigt, ehuru otillräckelige de än må vara för från Städerna aflägsna landsorter, kunna likväl, jemte Lazarets- och Kurhus-Inrättningarne, derigenom Veneriska smittans och andre likartade sjukdomars utbredande förekommes, med skäl räknas ibland medel, som undanrödja hindren för folkmängdens tillväxt. Sluteligen har, under ifrågavarande tidrymd, folkökningen icke varit hämmad af dödande far-soter, hvilket till stor del torde få tillskrifvas den ymnigare tillgång på lifsmedel, goda, medelmåttiga eller hjälpefiga skördar lemnat, och hvarifrån allenast året 1826 gjort undantag; äfvensom det lärer vara utan tvifvel, att en allt mera utvidgad potatoes-odling härtill mycket bidragit.

Folkets lynne och bildning måste, uti ett Län af så betydlig storlek och der naturen antyder så olika föremål för verksamheten, framte många skiljaktigheter. Öfverallt träffas likväl spår af det sunda förstånd, den öppna redlighet, den böjelse för ordning och den fosterlandskärlek, som alltid utmärkt Svenska Allmogen. Ungdomens bildning, — i allmänhet fortgående, såsom af
 ålder,

ålder, under Prästerskapets allmänna tillsyn och föräldrars närmare ledning, med tillhjälp merendels af mindre bildade personer, som, utan annan kallelse än egna behofvet, lemna sig deråt, — bär visserligen stämpeln af tillfällighet, och kan icke vara annat än ofullkomlig; men ungdomens sedlighet, djupt rotad uti national-lynnet och befastad af religions-undervisningen, synes vara på en högre ståndpunkt; och må till bevis härpå nämnas, att ibland nära 5000 Beväringsskyldige Ynglingar, som innevarande år undergått mönstring, funnits endast några få individer straffade för brott. Bränvinets öfverflödiga bruk, — det onda som i synnerhet bidrager till osedlighet och brottsliga företag, kanske mera ibland äldre, än yngre, — är den stöttesten, som behöfver och efter möjligheten bör undanrödjas; men, ehuru författningarne emot detta missbruk icke kunna fränkännas i synnerhet den verkan, att tillbakahålla oordningar på offentliga ställen och vid allmänna sammankomster, torde det likväl vara tvifvelaktigt, om böjelsen att omåttligt njuta af bränvin står att utrota annorledes, än genom förbättrade Undervisnings-anstalter för det uppväxande släktet, hvarigenom detta kan ingifvas begrepp om andre och ädlare njutningar.

Då man undantager Dahls-Land, der Allmogen ännu saknar händighet i slöjder, framvisa öfrige delar af Länet åtskillige slag af slöjdfärdighet och stundom af verkelig konst-

konstfärdighet hos folket; så att slöjdevarors förfärdigande till afsalu på många ställen af landsbygden utgör en för orten vigtig binäring, oundgänglig såsom beståndsdel till folkstockens underhållande, jemte det svagare jordbruket; och inträffar detta förhållande synnerligast uti Häraderne omkring Borås och Ulricæhamn, derifrån varornes afsättning befordras genom Gårdfari-handeln. Inom dessa trakter, hvarest mycken flit och idoghet råder, är ock välmågan mäst allmän, och träffas ej sällan verkelig förmögenhet hos Allmogen, fastän det ena och andra icke eller saknas uti Länets öfrige delar. Den intill Norrige närmast gränsande delen af Dahls-Land, som på svaga och ofruktbara Hemman hyser talrik befolkning, utgör måhända undantag från regeln, i synnerhet sedan rörelsen med skogs-effecter nu mera icke, så jemnt och tillräckeligt som förr, fyller bristen i jordens afkastning; och folket kan här således endast bestå med det måst tarfliga och sparsamma lefnadssätt. Uti Westergöthland må äfven, jemte Vedens och Bollebygds Härader, som hafva sandig och bergbunden jordmån samt inskränkta binärningar, till undantagen räknas Gäseneds Härad, såsom af naturen serdeles missgynnadt, då det i allmänhet har svag och ofruktbar jordmån, lider brist på skog och är af sides beläget för trafik; men lefnadssättet är sparsamt, och under senare tider har i sistnämnde Härad, samt det närgränsande Kullings, utvecklats sig en ny näringsgren, som
myc-

mycket bidrager till Invånarnes bestånd, nemligen: odling af potatoes och denna växts förvandlande till bränvin.

Arbetare vid Jordbruket och öfrige Näringar saknas icke uti någon del af Länet; men de betalas olika, efter tillgång och behof inom hvarje ort. Dagsverkslönerne variera således betydligt, till exempel emellan 10 sk. 8 r:st. och 24 sk. Banco för Karl-dagsverke, samt 8 sk. och 16 sk. Banco för Qvins-dagsverke, sommartiden på egen kost; för öfrigt upplyser närlagde Utdrag af Markgångs Taxorne huruledes de i allmänhet varit stadgade. Tjenstehjons-löner, underkastade en jemförlig variation orterne emellan, äro ifrån 10 R:dr till $33\frac{1}{3}$ R:dr Banco årligen för en Dräng, och 4 R:dr till $13\frac{1}{3}$ R:dr Banco årligen för en Piga, förutan städja och visse beklädnads-persedlar, som vanligen betingas jemte lönen och uppgå i värde till 10 à $13\frac{1}{3}$ R:dr för Drängen, och 6 à 8 R:dr för Pigan; hvarförutan Husbonden merendels erlägger Tjenstehjonets Kronoutskylder. Uti Städerne förhåller sig både dagsverkares och tjenstehjons contanta aflöning något högre, relativt till landsorten deromkring. Men hvad som i denna fråga förtjenar serskilt anmärkas, är den för Jordbrukaren tryckande omständighet, att dagsverks- och i synnerhet tjenstehjons-löner alltid falla i svaga eller missväxt-år, och stiga vid medelmåttiga eller goda skördar, då ett ringare pris och trög afsättning på jordbrukets pro-

produkter ofta sätta husbonden i förlägenhet om penningar att afbörda sig denna utgift. Botemedel häremot lär dock endast finnas uti antagandet af jordtorpare, med bestämd arbetsskyldighet alla år; och detta synes äfven Allmogen hafva börjat inse, emedan Bönder med större eller vidsträcktare hemmansdelar nu, mera än förr, inrätta sig efter sådan grundsatts.

Om och huruvida ibland folket, härmed menadt Hemmansbrukande Allmogen och arbetande classen, välståndet under ifrågavarande qvinquennium aftagit eller tilltagit, eller ock förblifvit oförändradt, är en allt för svår uppgift att riktigt lösa, emedan bestämd ståndpunkt saknas, hvarifrån jämförelsen skulle utgå. Likväl, om man, för att härutinnan väga ett omdöme, vill åsidosätta tillfällige omständigheter och locala förhållanden, som för viss tid eller för visse orter göra mer eller mindre skarpt tecknade undantag, torde man, då det är gifvet och oemotsägeligt, att folket i allmänhet bor sundare och rymligare, njuter bättre föda och kläder sig bättre, än förr, kunna och böra antaga att, i senare tider, tillgångarne för folkmassans bestånd vunnit progressiv förkofran, eller att välmågan hos folket i sjelfva verket tilltagit; och söker man ytterligare bevis för denna satts, så lär dock detta finnas uti ett factum, som, åtminstone här i Länet, fortfarande visat sig, synnerligen under de sistförflutne tjugo åren, nemligen:
att

att af Säterier, Rå och Rørs Hemman samt Frälse-Hemman, andre Egendomar oberäk-nade, som under tiden ombytt Egare, mån-ga genom köp öfvergått, antingen hela el-ler styckade, uti Allmogens händer.

Men då, å ena sidan, dessa bevis, jem-te den betydliga folkökningen, uppenbart vittna om tillväxt i landets krafter, måste å andra sidan medgifvas, att tillfällige hinder, emot dessa krafters fulla utveckling, både funnits och finnas. Att mindre viktiga nä-rings- och industrie-grenar aftyna, eller för-svinna, under det andre tilltaga, eller nya uppstå, hörer till tingens natur och inträ-far i alla tidehvarf, utan att rubba grun-derne för ett lands välstånd; frågan förän-drar dock utseende, när den angår landets hufvudnäringar; och hvad som i synnerhet är egnadt att, med afseende härpå, väcka serskilt uppmärksamhet, synes för närvaran-de vara: Jordbrukets tillstånd i hänseende till den alltför stora och till sina följder skadeliga fluctuation i Spanmålens pris, som de senare åren, samt under och efter miss-växt-året 1826, ägt rum, hälst som detta onda för jordbrukaren nu åtföljes af största svårighet att äfven till det låga värde, som existerar, förvandla sitt Spanmåls öfverskott i penningar, till godtgörande af Skatter, Räntor och Låne-Spannemåls-skulder, med mera. Allmännare penninge-förlägenhet må-ste i och för sig sjelf blifva, och är jem-väl, närmaste följderna häraf; men att utreda
i hvad

i hvad mån samma förlägenhet tillika må hafva andre orsaker, torde i nåder anses icke vara föremål för denna underdåniga Berättelse.

§. 3. *Näringar.*

a) *Åkerbruk.* För Länets i det hela kan Åkerbruket, betraktadt såsom serskilt näring, anses vara den som frambringa högsta värdes-produkten, fastän trakter finnas, der andre näringsgrenar härutinnan täfla.

Inom södra Dahls-Land och den tillgränsande norra delen af Westergöthland, samt delvis äfven på norra Dahls-Land, till så vidt Invånarne grunda deras bestånd på åkerskötsel, har vid större Egendomar och hos jordbrukande Ståndspersoner vaxelbruk blifvit nästan allmänt antaget; och detta brukningsätt vinner alltmera framgång, äfven ibland Allmogen, som redan ombyter med odling af säd och foderväxter på öppna åkerjorden. Vanligen trädes i dessa trakter en fjerdedel eller femtedel af åkern, och det öfriga besås med 12 à 24 delar Höst- eller Larmsäso-Råg, 11 delar Korn, 108 delar Hafra, 12 delar Blandsäd af Korn och Hafra, 4 delar Ärtor och 12 à 24 delar Potatoes. Hafra är således ännu hufvudsädet; men detta ökas icke mera, utan uttränges snarare något af Råg- och Potatoes-odlingen. I den del af Westergöthland, som närmast tillgränsar Götha Elf, är bruknings-sättet i så måtto skiljaktigt, att der säs mindre af
Hafra,

Hafra, men mera Ärtor och Korn, samt dessutom Bönor till betydlig proportion. Invånarne uti de till Länet hörande södra Häraderna af Westergöthland fortfara deremot allmänt med det af ålder brukeliga Ensädet, undantagande några få Ståndspersoner, som begagna trädning och vaxelbruk, då tre fjerdedelar af jorden besås, en fjerdedel med Larmsäso-Råg och hälften med Korn, Hafra och Potatoes. Annars nyttjas i dessa trakter föga Höst-utsäde, utan besås öppna åkerjorden helt och hållet med Vårsäd, bestående af något Råg, till en ungefärlig tiondedel, af ganska litet Korn och Ärtor, men hufvudsakligen af Blandsäd och Hafra, samt för öfrigt af Potatoes, som alltmera tager öfverhand; och måste, utan tvifvel, orsaken till detta allmännast antagna bruknings sättet med ensäde, sökas dels uti den till åker användbara jordens inskränkta rymd och dels uti dess magra beskaffenhet, som gör den mindre tjenlig för annat än svagare sädesslag.

Lin trifves öfverallt i Länet och odlas jemväl på de flesta orter till husbehof; men inom Marks Härad skötes odlingen och beredningen af denna växt i stort och med omsorg, samt tillverkas deraf väfnader till betydligt afsalu. Hampa odlas endast på spridda ställen och i ringare scala, så att afkomsten icke fyller Länets behof. Humla odlas åter mera allmänt till husbehof, och på åtskillige ställen jemväl till afsalu; hvilket senare i synnerhet äger rum uti Hes-

selskogs och Dahlskogs Socknar på Dahls-Land, derifrån afsättningen till andre orter är betydlig. Kummin växer i åtskilliga trakter, sjellsädd, på ängarne och skördas å Dahls-Land äfven till afyttring utom orten. Rofvor, Kålrötter och Kål-sorter odlas öfverallt af Allmogen, till husbehof, och Frukt-träd träffas stundom äfven vid Allmogens gårdar; men finare trögårdsväxter och större fruktträds-planteringar finnas i allmänhet endast vid Ståndspersoners Egendomar. Inom de Socknar af Länet, som gränsa nära intill Götheborg, äro ställen der trögårdsskötseln drifves såsom näringsfång.

I frågan om antagne nya metoder vid jordbruksskötseln eller nya inrättningar till arbetskrafters besparande dervid, må nämnas, att egenteligen på Dahls-Land, har Engelska flåhacknings- och jordbrännings-metoden, som funnits ofta förstöra matjorden, lemnat rum för ett annat odlingsätt med bränning efter plog, sålunda att blott en plogskifva i hvarje åkerteg sönderskäres, uppställes och brännes, hvilket sätt besparar arbete och förtär mindre af matjorden, men befordrar ändock bördigheten. Användandet af granris, i stället för spillning, vid pota-toes-planteringen, är jemväl ett i senare åren uppfunnet hjälpemedel, som efter hand allt-mera antages. Nya redskap för jordens häfd äro deremot icke antagne, men de vanliga, plogen och harven, bringas af hvarje om-tänksam jordbrukare i det skick att jordens
red-

redning dermed kan åstadkommas. Undantagande Trösk-machiner, som vid större Egendomar begagnas, hafva mekaniska Inrättningar, till besparande af arbetskraft, icke eller kommit i allmänare bruk.

Till så vidt det i allmänhet låter bestämma sig, kan man antaga vanliga sånings-tiderna vara: för Vårsädet efter medlet eller emot slutet af April och första dagarne af Maji, samt för Höst-utsädet medlet och slutet af Augusti; och infaller skördetiden vanligast närmare början af Augusti samt räcker in i början af September månad. Afvikelserne måste dock vara många uti ett Län med så vidsträckt läge och så skiljaktiga natur-förhållanden.

Vid medelmåttig skörd är spanmålsproductionen uti de förut anmärkte delarne af Länet, hvarest åkerbruk utgör folkets hufvudnäring, mera än tillräckelig för behovet inom hvarje ort; så att femtedelen, eller kanske fjerdedelen, kan anses gå till afsalu utom orten, eller utom Länet. I Länets öfrige delar, och synnerligast uti visse Socknar af norra Dahls-Land, närmast Norrska gränsen, samt i de sydliga trakter, som omgifva Borås och Ulricæhamn, eller tillstöta, svarar deremot spanmålsproductionen, äfven vid den rikaste skörd, icke på långt när emot consumptionen, utan måste skillnaden, för behovets fyllande, tagas från andre orter; och sker detta vanligen, i förstnämnde norra trakt, från Norrige någon

gång, men annars från nedra Dahls-Land samt uti sistnämnde södra trakter från Göteborg, Halland och Skaraborgs Län, ifrån hvilket senare tillförseln i synnerhet är betydlig. Vill man för Elfsborgs Län, öfver hufvud, jemföra spannmåls-productionen emot consumptionen, så blifver resultatet, att ännu ärligen större quantiteter spannemål behöfva tillföras Länet från andre orter, ehuru, genom åkerbrukets tilltagande och den utvidgade potatoes-odlingen, behovet är mycket förminskadt emot hvad det annars, vid en starkt ökad befolkning, skulle vara.

Jemte de orsaker till jordbrukets tillväxt, som uti 2 §. äro angifne, ibland medlen hvarigenom äfven folkökningen fortgått, kan man icke fränkänna en mera utbredd kunskap om bättre metoder vid jordbruks-skötseln stort inflytande; och bör anmärkas, att förtjensten häraf tillhörer jordbrukande Ståndspersoner, med upplysning och nit för yrket, hvilka härutinnan gifvit exempel, det enda som i dylik fråga verkar på Allmogens öfvertygelse. Såsom bidragande orsak kan äfven nämnas den ökade hågen för Storskiften, Enskiften, Skogs- och Utmarksdelningar, samt andra sådane företag, som lemna hvarje jordbrukare för sig mera frihet och bättre utrymme, att efter egen erfarenhet sköta sitt jordbruk; hvarförutan odlingslånen på vissa ställen kraftigt medverkat till oländig marks uppbrytande och odlande; och sluteligen må man icke för-
tiga

tiga den omvårdnad en upplyst Regering i senare tider egnat åt jordbruket, genom skyddande författningar, som antingen undanröjt directa hinder för jordbruks näringsens uppkomst, eller lindrat och afskaffat vissa betungande sätt att utgöra beskattningen på jordbruket. Intrycket, sålunda gifvet till än större utveckling, försvagas, må hända, endast af ett verkeligt hinder; men detta — bristande afsättning på den öfverflödiga spanmåls productionen inom hvarje jordbruks-trakt — är ock det svåraste att afhjelpa, uti ett Land der stora Städer saknas, der Invånarne i de små, äfvensom i Bergslags-orterne, sjelfve till stor del äro producen-ter, och der ett utvidgadt Fabriks-System icke finnes, eller torde kunna införas.

I sakernas så beskaffade ställning kan bränvinsbränningen, betraktad såsom vehikel till åkerbruket, jemväl anses vara ett ofta nyttigt correctiv emot spanmåls förråders hopande, till än större olägenhet för producen-terne. Att jordbruks näringen ganska mycket beror af bränningsrättighetens fria utöfning, måste dessutom medgifvas; och, till exempel härpå, kan för detta Län i synnerhet åberopas förhållandet inom Gäseneds Härad, hvarest Allmogen, under senare åren, företagit sig att på en för öfrigt nog otacksam jord odla potatoes i stort och deraf tillverka bränvin, som afsättes på andra orter med betydlig vinst för Häradets annars vanlottade jordbrukare, och till ej ringa lättnad för

för dem vid Krono-utskyldernes godtgörande.

b) *Boskapsskötsel* utgör, äfven då den betraktas skiljd från åkerbruk, en hufvudsakelig beståndsdel af folkets näring. Uti de delar af Länet, hvarest åkerbruket är i mästa flor, nemligen på slättbygden af Dahls-Land och uti tillgränsande trakter af Westergöthland, har detta öfvervigten; men på norra och vestra Dahl, samt i andre trakter af Westergöthland, synnerligen Kinds Härad, håller boskapsskötseln snarare jemnvigt med åkerbruket, och lemnar, utöfver husbehofvet, mer eller mindre betydlig afkastning till afsalu.

På Dahls-Land äro ängarne i allmänhet bördige, hufvudsakligen naturliga, och öfver hufvud svarande emot åkern, samt har den couperade delen af landet i synnerhet förmanen af godt och tillräckeligt sommarbete. Ängsculturen försummas dessutom icke, och användes dervid merendels Klöfver- eller Thimothei-utsäde; men, äfven utan utsädde frön, underhålles gräsväxten af vild klöfver och andre tjenlige foderslag, när igenläggningen sker efter väl häfdad åker. Inom Westergöthland är ängsodlingen mindre utbredd, och föga använd uti de södra trakterne, som likväl delvis hafva goda fodertillgångar från naturlige ängar.

Horn-Boskapen på Dahls-Land är i allmänhet af litet men godt inhemskt slag, som tilltager i godhet med ängsculturens utvid-

vidgande. Uti Westergöthland, der boskaps-kreatur oftare inköpas från andre orter, äro slagen mera blandade och sinsemellan skiljaktige, likväl i allmänhet icke stora, fastän stundom ganska goda. Till racens förädling eller fortplantning af bättre racer, har i intetdera af Landskapen något blifvit tillgjordt, annorlunda än såsom undantag, af jordbrukande Ståndspersoner, hvilka mellanåt förskaffat sig större och bättre stamrace från andre orter. Oxar användas vid jordbruket och till mindre körslor i alla delar af Länet, samt på några ställen jemväl till mera långväga forsling. Endast under höst-, vinter- och vår-månaderne nyttjas i allmänhet stallfodring för boskaps-kreaturen.

Hästarne äro på Dahls-Land af någorlunda god art och medelmåttig storlek, i synnerhet norrut, hvarest inhemska stammen är mycket blandad med den än bättre Norrska häst-racen. Jemväl i öfriga delen af Länet äro hästarne, ehuru af flere olika slag och mera små än stora, skäligen goda och väl underhållna i allmänhet. Relativt till hemmantal och folkmängd hålles mindre antal hästar uti de sydligare trakterne af Westergöthland, än annorstädes, hvilket åter är följd af hemmanens inskränkta foder-tillgångar; men uti vissa trakter af Länets norra del, der fodertillgångarne äro ymniga, kunde hästafveln ökas och utbildas till näringsgren, om hingstar af ädlare slag funnos till racernes upphjelpande.

Fär-

Fårafveln är ganska betydlig i det hela. De får, som af Allmogen uppdragas för eget behof till föda och beklädnad eller ock till afsalu, äro merendels grofulliga, af Svenskt eller blandadt slag. Finulliga, ursprungeligen af Tysk eller Spansk race, underhållas äfven, hos Ståndspersoner i synnerhet; dock äro stammarne deraf förminskade under senare åren, i anseende till bristande förmånlig afsättning på den fina ullen.

Getter finnas ännu i bergs- och skogs-trakterne inom de mäst nordliga och de mäst sydliga delarne af Länet; men för öfrigt äro dessa kreatur afskaffade, såsom skadedjur, i den mån jordbruket vunnit förkofran.

Svin uppfödas till betydlig mängd uti de seminanta delarne af Länet, och äfven annorstädes för husbehof; och träffas deraf på många ställen ganska goda racer.

Att boskaps-afveln tilltagit öfver hufvud, om icke i bredd med jordbruket, åtminstone betydeligen, visar sig af alla förhållanden och är äfven naturligt, då dessa näringar hafva på hvarannan en beständig vixelverkan, så att den enas förkofran gifver medel vid handen till den andras. Om och huruvida bränvins-bränningen bidrager till boskaps-afvelns utvidgande, kan vara svårt att afgöra; likväl synes gifvet att den icke är ett nödvändigt villkor för boskaps-skötselns bestånd, och att kreaturs-racerne snarare försämras, än förbättras, genom njutningen

ningen af drank, ehuru det är onekeligt, att denne i knappa foder-år, eller på orter som hafva ringa hö-tillgång, lemna betydligt understöd åt ladugården; dock gör den utan tvifvel mesta nyttan vid svin-kreaturens upp-födande.

Boskapsskötselns afkastning i Länet torde ännu icke fullt svara emot behofvet för det hela, fastän Allmogen uti de magra, mycket befolkade trakterne längst i norr, och jemväl annorstädes, förer ett sparsamt lefnadssätt för att kunna sälja något af lefvande kreatur, samt ost och smör. Dahls-Landserskildt har visserligen öfverskott af sådane produkter; men för Vestgötha delen af Länet är sannolikt en än större brist.

Salt peter-tillverkningen, som kan anses vara ett bihang till boskapsskötseln, har icke serdeles framgång inom detta Län, ehuru skogstillgången skulle medgifva dess utvidgande på en del orter. Antalet af salt peter-lador, som under åren 1822 med 1826 varit i drift, har hvarje år utgjort 40 à 50, hvilka lemnat i medelafkastning omkring 250 *l* salt peter årligen.

c) *Skogar*, bestående hufvudsakeligen af Tall och Gran, finnas till stor vidd och betydighet inom Länet, serdeles på Dahls-Land, samt i Vedens, Bollebygds och Kinds Härader af Westergöthland, hvarest skogen längst i söder till någon mindre del består af Bok. Ek, Björk och andre nyttige löf-träd växa öfver hela Länet, dock mera sprid.

spridde, endast utgörande smärre skogsparker och lundar.

Skogarne äro till mesta delen enskilda och begagnas dels i samfällighet, dels stor-skiftade och äfven på några ställen enskiftade. De Kronan förbehållne skogstrakter, som finnas i skiljda delar af Länet och äro under Konungens Befallningshafvandes disposition, utgöra fyra Krono-parker, innehållande något öfver 29,200 tunneland, och fjorton Krono-Allmänningar, som innehålla omkring 29,200 tunneland i areal-vidd, förutan impedimenta och tvistige marker; och stå dessa skogar under serskilt uppsigt af Öfver-Jägmästaren med tillförordnade Under-Betjente, samt användas i mån af tillgången, till understöd för skoglöse Hemman, efter behörige anslag och utsyningar. Då behovet så fordrar, fridlysas Kronans skogar på längre eller kortare tid, till beredande af deras återväxt; men, oaktadt sådane och andra möjliga åtgärder för skogarnes bestånd och en noggran bevakning derå vidtagas, kunna förödande åverkningar likväl icke förekommas, mindre i anseende till Skogs- och Jägeri-Betjeningens otillräcklighet, än i hänseende till den spridda och otjenliga belägenheten af deras boställen, samt deras vanlottade ställning, relativt till löningsvillkoren, andre ordsaker oberäknade, som härflyta från local-förhållanden och det ringare folkets nog allmänna missaktning för ägande rätten till skog.

I allmänhet är hushållningen med enskiltas skogar, ehuru de vanligen bättre kunna fredas från åverkan, alldeles icke sparsam. Ett omåttligt svedjande, stark kolning och mindre noggrannhet vid förefallande hyggen, bidraga synnerligast till deras förminskning, jemte den inrotade vanan, att hållre till bränsle nedhugga det friska växande trädet, än dertill använda det nedfallna. Skogsrödning sker sällan, och än mindre återplantering efter fälld skog, i synnerhet uti skogstrakter som innehafvas af Allmogen; och äfven på Kronans skogar har svårigheten, att, vid hittils varande omständigheter, införa sådan eller annan hushållning, gjort åtgärderne dertill nästan fruktlösa; dock bör man hoppas, att detta ändamål skall kunna efter hand ernås genom de anstalter, som, i senare åren, förberedde medelst skogarnes afmätning och beskrifning, nu skola, jemlikt Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning, vidtagas till införande på Kronans skogar af ett förbättradt hushållningsätt, hvarom hufvudsakelig undersökning redan skedt, och förslag är uppgjort innevarande sommar, till en början för de både inom Elfsborgs och Skaraborgs Län belägne Krono-parkerne Hunne- och Halleberg, samt Edsmären eller Edsveden.

Stormar hafva under senare åren gjort mindre skada på skogarne i allmänhet, men förhärjande skogseldar, som under den heta sommaren 1826 utbrustit uti flera delar af
Länets,

Länet, vållade af oförståndigt svedjande eller vårdslöst anställd ris- och torfbränning, hafva medtagit betydliga sträckor både af enskiltas skogar och Krono-skogarne. Alltsedan har å dessa senare, som varit underkastade dylik förödelse, utsyning icke blifvit beviljad af växande skog; för öfrigt bidra de nybyggare, som, före detta, fått nedsätta sig eller olofligen inträngt på Krono-skogarne, ganska mycket till deras förstöring genom olofligt hygge, kanske ock ofta genom utsläppt skogseld.

Att, vid sådane förhållanden, skogarne under ifrågavarande qvinqvennum, åren 1822 med 1826, äfven varit i aftagande, kan nästan icke betviflas. I allmänhet äro de likväl ännu mera än tillräckelige för Länets behof och kunna jemväl hädanefter lemna tillgång på skogseffecter till betydligt afsalu, så framt derå bättre hushållnings-metoder snart skulle vinna inträde. Ett nyttigt skogsbesparingsämne, nemligen: bränntorf, är på de flesta trakter inom Länet att tillgå; men hittills begagnas detta endast till någon liten del på södra Dahls-Land och något mera i Gäseneds och Kullings Härader af Westergöthland, hvilka orter, såsom utgörande Slättland, redan lida skogsbrist eller måste afhämta deras behof af ved och virke från aflägsnare ställen.

I byggnadssättet hafva förändringar, som verkat till skogsbesparing, icke blifvit vidtagne; utan har, tvärtom, Allmogens tilltagande

gande håg att bygga högre och rymligare boningshus, som på vissa orter inom södra delen af Länet ofta bestå af tvänne våningar, snarare bidragit att öka skogs åtgången. Med få undantag byggas, för öfrigt, alla hus både i Städer och på Landsbygden vanligen af träd; och verkställes äfven stängseln i allmänhet på skogens bekostnad; dock måste man medgifva att bruket af stenmurar omkring ägorne i senare åren mycket tilltagit och äfven ibland Allmogen vunnit efterföljare.

d) *Bergsrörelse.* Grufvor under arbete finnas för närvarande icke uti Elfsborgs Län. På olika tider hafva inom Dahls-Land både Silfver-, Koppar- och Jernmalmstrek, af hvilka senare en mängd ännu visa sig i bergen derstädes, varit bearbetade, och Masugnar för tackjerns-tillverkning äfven funnits; men som dels malmerne varit mindre gifvande, dels malmstreken efter någon tids brytning upphört, dels ock, hvad jernet serskildt beträffar, koltillgången i granskapet ansetts vara alltför knapp, så hafva desse orsaker, och kanske stundom bristande förmåga hos förläggarne, eller ofördelaktiga conjuncturer för rörelsen, vållat, att försöken och arbetena efter hand alldeles afstannat och Verken blifvit nedlagde. Sådant är äfven, nu mera, förhållandet med ett de senare åren på försök bearbetadt jernmalmstrek i Ånimskog Socken af Tössbo Härad, och jemväl med de inom Nössemarks Socken af Vedbo Härad,

rad, under namn af Adamsbergs Grufvor, upptagne tvänne Silfverskärpningarne, hvilka öfvergifvas vid Bolagets innevarande årskeende upplösning.

Af till Bergsrörelsen hörande handteringar äro deremot Stångjerns- och Manufactur-Smiden samt Stålgjutning hufvudsakeligen de som inom detta Län med allvar bedrifvas, hvilket, enligt Statistiska Tabellen, sker vid sju Stångjerns-Verk med nio Hamrar, tio Ämnes-Verk med tolf Hamrar, af hvilka de sex äfven få utsmida Stångjern, och tjugutre Manufactur-Verk, Stålugnar inberäknade; och, efter de underrättelser, som derom möjligen stått att erhålla, kan tillverkningsbeloppet vid samtelige dessa Verk, på grunder som bifogade calcul (*Litt. B.*) närmare utvisar, approximativt antagas i värde till 270 à 280,000 R:dr årligen, i medeltal, under ifrågavarande qvinqvennum. Jernbrukshandteringen, dervid omkring 400 arbetare vanligen sysslosättas, har sålunda bibehållit sitt rum ibland viktigare näringar, och blifvit drifven med framgång samt troligen med god utkomst för idkarne, i synnerhet på Dahls Land, der koltillgången är tillräckelig och lätt framförd, samt närbelägenheten af sjön Venern för de fleste Bruken betydligt underhjelper så väl tillförseln af tackjern från Wermelands Bergslager, som den förädlade varans afsättning på Götheborg. I Vestgötha delen af Länet måste deremot alla transporter ske landvägen; och Bruksrörel-

rörelsen är således derstädes vida mindre lönande i allmänhet.

Tre Kopparhammare inom Länet, med tillhopa tio arbetare, förädla årligen per medium 100 *Skll* Köpe-koppar hvardera. Tillverkningsvärdet, som vederbörande icke uppgifvit, kan ej med visshet beräknas, men antaget i calcul efter medelpris, à 150 R:dr Skeppundet, uppkommer för det hela 45,000 R:dr årligen.

Till Bergsrörelsen kan för öfrigt räknas: ett Telgstensbrott uti Vedbo Härad, hvarest till afsalu förfärdigas grafstenar, milstolpar och vägvisare samt grytor och andra käril; inom Nordahls Härad, Skifferbrott, deraf takskiffer tillverkas, jemväl till någon afyttring utom orten, och Qvarnstensbrott, derifrån ortens Allmoge upphugger och afyttrar qvarnstenar; kunnandes det tillfälliga antalet af arbetare vid dessa trenne handteringar, som snarast utgöra bi-näringar, icke uppgifvas, och ej eller beloppet eller värdet af tillverkningarne, derom alla under rättelser saknas. Mindre Kalkstensbrott finnas på flera serskildte ställen och begagnas till kalkbränning för husbehof; men vid foten af Hunneberg, hvarest är rikare tillgång på kalksten, hafva många kalkugnar i äldre och senare tider blifvit anlaggde, deraf åtta nu drifvas med 32 arbetare och tillverka hvardera omkring 1200 tunnor Gråkalk årligen, hvilken till stor del afsättes utom orten, i synnerhet på Götheborg.

e) *Fabriker, Bruk och öfrige Näringar* på landet, hvilka icke höra till Bergsrörelsen.

Sågverk och Sågar. Större Inrättningar för sågning, eller egenteliga Verk, finnas i synnerhet på Dahls-Land och vid Götha Elf; men för öfrigt saknar ingen del af Länet mindre Salu- och Lego-Sågar, så att Sågverkens och Sågarnes antal i det hela, Husbehofs-Sågqvarnar oberäknade, uppgår till 209, som drifvas med 500 arbetare, och vid hvilka omkring 50,000 tolfter plankor, bräder och bakar årligen försågas. Värdet af denna tillverkning kan, i medeltal, antagas till ungefärligen 150,000 R:dr om året.

Sågverken å Dahls-Land äro grundade på stockfångst, antingen från egne skogstrakter eller från skogarne i öfra delen af landet; men de vid Götha Elf belägne Sågverk, alla grundade på köpetimmer, förses dermed från andra orter och egenteligen från Wermeland. Redan under de fem år, denna underdåniga Berättelse omfattar, drefs Sågverksrörelsen, till så vidt export åsyftades, med ringa vinst, och syntes vara i aftagande; och fortfarande ofördelaktiga conjuncturer hafva sedermera vällat, att ett eller annat större Sågverk blifvit nedlagdt. De med beräkning på ortens behof eller på afsättning inrikes tillkomne mindre Salu- och Lego-Sågarne, fortfara deremot i allmänhet att drifvas på vanligt sätt.

Skeppsvarf äro inrättade vid Trollhättan och Gamla Lödese, för fartygs och båtar nybyggande eller reparation, samt drifvas med någorlunda fördel. Det på förstnämnda stället belägna har en dyrbarare Dock-byggnad.

Tegelbruk. Af sådane finnas inom Länet 21 stycken, dervid 130 arbetare blifvit sysslosatte under arbetstiden; och utgjorde tillverkningarnes sammanräknade värde, under sista qvinquennium, omkring 13,000 R:dr årligen.

Pappersbruk. Tvenne sådane, med 11 arbetare, hafva under samma tid varit i gång, och tillverkat papper för omkring 5,000 R:dr årligen.

Glasbruket vid Limmared, i Kinds Härad, hålles i jemn gång, med 12 arbetare, och har tillverkningen af glasvaror derstädes utgjort i värde ungefärligen 12,000 R:dr om året.

Mechaniska Spinnerier för Ull och Bomull finnas vid Kullen i Vedtle Härad, och vid Sjuntorp i Flundre Härad, på hvilka ställen 50 à 60 mantalsskrifne arbetare begagnas, jemte ett än större antal minderåriga barn. Hela tillverkningens värde läser något öfverstiga 100,000 R:dr årligen.

Färgerier äro inrättade: ett vid Kullen, i Vedtle Härad, egenteligen för färgning af Turkiskt rödt Bomullsgarn, och ett annat i Kinds Härad, som besörjer diverse färgning för Gårdfarihandels-ortens behof.

Blekeri, för blekning på Engelskt sätt, är äfven inrättadt vid Kullen, i Vedtle Härad.

Garfverier finnas inom Länet sex stycken, hvaraf ett för Läderberedning på Engelska sättet. Öfrige mindre Garfveri-Inrättningar äro att räkna ibland Allmogens bänärningar.

Kattstens-Stamp vid Trollhättan. Der stampas årligen för Bromö Glasbruks behof 4 à 500 *Sktt* Kattstens-sand.

Valkar och Vadmals-Stampar. Deraf finnas i Marks Härad tio stycken, som betjena Gårdfarihandels-districtet med stampning af omkring 200,000 alnar vadmal årligen. De öfrige Stamparne äro af mindre betydhet.

Pottaske-Calcinerings-Verk. Af befintlige fyra stycken sådane, hafva endast de trenne uti Kinds Härad varit begagnade, och hafva dessa tillverkat 5 à 600 *Sktt* Pottaska årligen, hvilken funnit god afsättning, synnerligen uti Götheborg.

En Oljeqvarn, vid Säteriet Strömsberg uti Tössbo Härad, har årligen tillverkat omkring 1,200 kannor Linolja, som gått till afsalu utom orten.

Om Mjölqvarnarnes antal och stenparen, dervid åberopas i underdånighet Statistiska Tabellen. De invid Götha Elf belägne, som hafva oafbruten vattentillgång, anses i synnerhet för indrägtiga; men Mjölqvarnarnes afkastning i det hela, låter icke bedömma sig med någon visshet, efter de uppgifter, som derom kunnat erhållas.

Ungefärliga värdet af tillverkningarne vid de öfrige mindre betydliga Bruk, Verk och Näringar, för hvilka uppgift derom här förut saknas, har man icke eller kunnat försöka att genom calcul bestämma, i brist på tillförlitelige grunder för ett sådant bestämmande.

f) *Bi-näringar.* Fiske, till husbehof, gagnas i alla delar af Länet hvarest sjöar och vattendrag lemna tillfälle dertill. Mera betydligt, och äfven till afsalu, idkas fisket i Venern och Götha Elf.

Tjäru- och Beckbränning bedrifves i smått på några ställen å Dahls-Land och annorstädes, hvarest tjäru-virke efter nedfälld skog finnes, dock endast till husbehof, eller till afsalu åt grannar. Den ymniga tillgången på virke å vissa trakter,

skulle kanske lemna tillfälle för denne bi närings utvidgande.

Kolning för Jernbruken, der sådane finnas, utgör en för Allmogen vigtig bi näring, i synnerhet på öfra Dahls-Land.

Körslor för Jernbruks- och Sågverksrörelsens behof, samt forsling af Köpmansgods emellan Götheborg och Upstäderna, kunna anses såsom bi-näring för Invånarne i visse trakter, likaså flottning af timmer, sågstockar och virke, för dem som bebo stränderne af sjön Stora Lee och dermed förenade vattendrag, samt af Venern och Götha Elf.

Tillverkning af Ylle-, Linne- och Bomulls-väfnad är inom södra delen af Länet, och synnerligast i Marks Härad, en mycket begagnad och ganska vigtig näringsgren, derifrån den stora befolkningen uti dessa trakter hufvudsakeligen hämtar bestånd. Det tillverknings-belopp, som årligen utom Länet afsättes, kan antagas uppgå till minst en million alnar, deraf förläggarnes och tillverkarnes vinst, efter approximativ beräkning, anses utgöra i medeltal omkring 100,000 R:dr. Mindre delen af vinsten belöper troligen på bomulls-väfnaden, ehuru denne är till alntalet betydligast; utan förtjenans vanligen mera på linne-väfnaden och mest på ylle-väfnaden, i förhållande efter tillverkningens mängd och värde. Linne väfnaden är

är utan tvifvel den för landet naturligaste grenen af ifrågavarande bi-näring, emedan rudimaterier produceras inom orten. Den har jemväl varit första källan till landfolkets allmännare trefnad och välstånd, samt torde längst och säkrast bibehålla sitt inflytande derpå, när den af conjuncturen mera beroende bomulls-väfnaden aftager.

Läderberedning, oafsedt den som sker vid anlagde ordentliga Garfverier, utgör på några ställen i Länet en Allmogens bi-näring: den sträcker sig dock egenteligen till grannars och närboendes betjenande.

Träarbeten, bestående af laggkärl, träskor, trätallrickar, askar, korgar och mera dylikt, förfärdigas af Allmogen på åtskillige orter, inom Kinds, Vedens och Bollebygds Härad i synnerhet, och föres till afsalu jemväl utom Länet; dock kan förtjensten på denna bi-näring i det hela icke vara betydlig.

Lie- och Skärsmide drifves såsom bi-handtering af Allmogen uti några trakter af Kinds Härad, dock egenteligen för ortens behof och till afyttring inom Länet eller i dess grannskap.

Timmermans- och Murmästare-handtverket utöfvas såsom bi-näring af Allmogen i Ahle och Bjerke Härad, samt en del af Väne Härad, äfvensom timmermansyrket uti

ett par Socknar på Dahls-Land närmast Wermeländska gränsen. För detta ändamål ske tidtals utvandringar till mer och mindre aflägsna orter, derifrån förtjente arbetslöner återbringas, till ett icke obetydligt belopp årligen.

Sjöfart. Seglationen på Venern och Götha Elf, till så vidt den har till föremål jern och trävarors transporterande från Wermeland och Dahls-Land till Götheborg, samt återtransport för dessa och andra orters behof af Stapelstads-varor, lemnar någon biförtjenst äfven åt den Allmoge, som bebor sjö- och elfstränderne; och i öfrigt förser Vedtle, Ahle och Flundre Härader Staden Götheborg årligen med något sjöfolk till Coopvaerdie-segelfarten, deraf en inkomst, fastän ringa, således jemväl torde tillskyndas hemorten, genom sjöfolkets besparde månadshyror.

Handel. Till så vidt frågan härom rör landsbygden, drifves i allmänhet handel med spanmål, bränvin, kreatur och andre ladugårds-alster samt skogseffecter, med mera, af landets production och tillverkning, som afsättes i angränsande Städer och på Marknader inom eller utom Länet, och från Dahls-Land stundom äfven till Norrige, merendels af producenterne och tillverkarnes sjelfva; men denne handel, eller försäljning, kan icke komma i beräkning såsom serskild näringsgren, hvilket den till sin natur ej
eller

eller är. Den så kallade Gårdfari-handeln, till utöfvande hvaraf Allmogen i sju Härad-der uti Westergöthland af ålder haft rättig-het, utgör deremot en verkelig och för or-ten ganska vigtig bi-näring. För närvaran-de begagnas samma rättighet nästan endast af Kinds, Redevägs och Åhs Häraders Hem-mansbrukande Allmoge, som till ett antal af sex eller sjuhundrade, 2:ne gånger om året, på bestämda tider utvandra till alla delar af riket och till Norrige, för att af-yttra Gårdfari-handels-districtets betydliga tillverkningar, hufvudsakeligen bestående i väfnader af alla inhemska slag, hvilka van-ligen försäljas till ett jemförelsevis lindrigt pris. Utöfningen af ifrågavarande handels-frihet, som ej saknar likartade exempel in-om andre Län, är, i anseende till de sju Häradernes svaga och inskränkta, samt för folkstockens underhållande otillräckeliga jord-bruk, ett nödvändigt villkor för Allmogens bestånd och derjemte verksamaste medlet till det allmännare välstånd, som visar sig både inom de orter, hvilkas Invånare be-gagna Gårdfari-handels-rättigheten, och de ortens Invånare som nu mera lemna denna rättighet obegagnad, sysslosättande sig hem-ma med tillverkning af väfnader och för-färdigande af andre ämnen för handeln; och gäller detta senare i synnerhet om det stora och folkrika Marks Härad. Gårdfari-han-deln i och för sig sjelf, fastän underkastad äfventyr och förluster, inbringar visserli-gen, oberäknadt den vinst förläggare och

till

tillverkare åtnjuta, en icke obetydlig årlig inkomst åt de trenne Härader hvarifrån Gårdfari-handlande egenteligen utgå; men ungefärliga beloppet af denna inkomst är svårt att utfinna; dock torde man kunna antaga det i medeltal, till 65 à 70,000 R:dr årligen.

Undantagande för de betydligare bi-näringarne inom södra delen af Länet, nemligen: väfnadsindustrien och Gårdfari-handeln, har det icke varit möjligt att med någon sannolikhet utröna den ungefärliga inkomst, alla öfrige bi-närningar kunnat lemna genom afsättning utom Länet, emedan uppgifter härom i allmänhet saknas och svårigen stå att erhålla. Samtelige bi-näringarnes förhållande, jemförelsevis emot förra qvinqvennum, låter icke eller bestämma sig med någon säkerhet: vissa omständigheter föranleda likväl till det omdömme, att ofvannämnde bägge hufvud-binärningar äro snarare i aftagande, än tilltagande, och sådant låter äfven naturligen förklara sig, genom den större färdighet i väfnaders tillverkande, som alltmera utvecklats inom rikets öfrige provincer; hälst som inflytandet häraf ännu icke lär fullkomligen motvägas af det, för Gårdfari-handels-districtets tillverkningar, öppnade afsättnings-tillfället på Norrige.

I afseende på land- och vatten-communicationerne inom Länet, hvilka i allmänhet äro

äro tillräckelige för inre rörelsen, fastän de ännu kunna fullkomnas eller utvidgas, bör serskildt anmärkas: att af de trenne inom detta Län belägne, Trollhätte Canal och Slussverks Bolag tillhörande, Slussverken vid Brinkebergskulle, Trollhättan och Lilla Edet, är det sistnämnde, som kommer att förflyttas till Bohusländska sidan af Götha Elf, nu under ombyggnad; att den, jemlikt Eders Kongl. Maj:ts nådige befallning, på Statens bekostnad företagne väganläggningen genom en del af Vedbo Härad till Norrska gränsen vid Högsundet, blifvit alldeles färdig under loppet af detta qvinqvennum, till stor lättnad för trafiken på Norrige; att en annan ny väganläggning, som skulle komma att förbinda den nyssnämnde med vägarna på Nordöstra Dahls-Land och åt Werme-ländska gränsen, nyligen är hos Eders Kongl. Maj:t ifrågakämd, och att de arbeten, som under ledning af Styrelsen öfver segelfartsanstalterne emellan Venern och Hafvet, blifvit nästförlidet år påbörjade samt innevarande år med mycken drift fortsättas vid Götha Elf, lemna hopp derom, att den serdeles besvärliga och ofta mycket långsamma segelfarten på denna rikets vigtigaste elf-commu-nication skall innan kort vinna en, äfven för visse delar af Elfsborgs Län, högst vigtig och välgörande förbättring.

§. 4. *Politisk Författning.*

a) *Kammarverk.* Under åren 1822 till och med 1826 har intet Hemman förfallit i ödesmål, ej eller har något nybygge blifvit på Krono-Allmänning upptagit; men sju stycken förut anlaggde nyhemman och lägenheter hafva ingått i skatt, efter till ändalupne frihets-år.

Af serskilde Inrättningar hafva, under samma tid och sedermera, blifvit till anläggning beviljade: 25 Vatten-Mjölqvarnar, 2:ne Väder-Mjölqvarnar och 13 Sågqvarnar, dels emot tull och dels för husbehof; ett Skeppsvarf vid Gamla Lödese i Ahle Härad, och en Oljeqvarn vid Vågsäter i Vahlbo Härad, samt 2:ne Glasbruk och ett Askekokeri- och Calcinerings-Verk i Kinds Härad.

Hemmansklyfningen har fortfarit med tilltagande, i synnerhet på Slättbyggden; och dessutom hafva många Lägenheter blifvit, under förpantning eller annorledes, från skattlaggde Hemman upplåtne till serskildt nyttjande; äfven hafva en mängd jordtorp blifvit anlaggde, hvilket allt bidragit till landets ytterligare bebyggande och odling, dertill jemväl enskiften i någon mån medverkat, samt, uti skogs- och bergsbyggderne, storskiften. Hemmansbruket inom Länet skötes af 15,600 Possessionater och sjelfägande Jordbrukare, samt 4,430 Arrendatorer

rer och Hälftenbrukare, oberäknadt Torpare, Soldater och andre dylike Brukare af små Lägenheter utan Hemmantal.

Den enda Kronan förbehållne Kongsgård, som finnes inom Länet, nemligen Ollestad i Gäseneds Härad, är upplåten adeliga Gyllensvårdska ätten på arrende, till bruk och nyttjande emot gamla räntans utgörande efter markegångs-förvandling, så länge denna ätt fortvarar.

Postgårdarne uti Länet äro 40, svarande tillsammans emot 34 hela Hemmantal. Gästgifvaregårdarnes antal uppgår på landsbyggheden till 90, som tillhopa motsvara 51 $\frac{7}{8}$ delar i Hemmantal. Länets fem Städer hafva hvardera en Gästgifvaregård.

Vattenverks rättighet till uppdämning hindrar visserligen, på flere ställen, annars möjelige odlingar; men vattenverkens nytta och outhärlighet för det allmänna uppväga merendels jordbrukets förlust härutinnan, hvilket äfven funnits vara förhållandet i hänseende till de anläggningar af nya vattenverk, som under senare åren ägt rum.

Strömrensningar, till förekommande af öfversvämning på odlade eller odlingsbara ägor, hafva på crternes bekostnad blifvit verkställda, år 1825 i Högsäters Socken vid Muggeforss och Strömberget, samt år 1826 i Alingsås Socken emellan sjöarne Lillefärgen och Gärsken, bägge af mindre betydighet. Det större företag, som, af li
ka

ka anledning, kommit ifråga till sjön Venerns sänkning, förberedes väl ännu, genom undersökning å vid sjön belägne Hemmansägor; men sannolikt är sjelfva företaget förbundet med alltför stort äfventyr i hänseende till segelfarten, för att någonsin kunna bringas till verkställighet.

b) *Stats-Bidrag*. Deras värdesbelopp å hvarje beskattnings- eller prestations-titul utvisas af Statistiska Tabellerne, särskildt för hvar slags Hemman och för hvarje Näring. Till upplysning om vissa förhållanden, som härmed äga sammanhang, får dessutom i underdånighet anmärkas följande:

Efter Roterings-Indelningen uppställer och underhåller Elfsborgs Län, till rikets försvar:

vid Westgötha Regemente, som är indelt till Cavalleri, men afsutit på 30 år,	208	man,
Elfsborgs Infanteri-Regemente	1191	—
Westgötha-Dahls dito, 6 Comp.	900	—
Båtsmanshållet	87	
jemte Städernes Contingent	60	147 —

Den år 1826 tillkomne, ehuru ännu icke af Eders Kongl. Maj:t stadfästade Ordinarie Roteringen, för dittills oroterade Hemman, anses böra lemna

	16	—
--	----	---

Och Extra Roteringen, efter samma år skedd jemkning i detta Roterings-besvär

	161	—
--	-----	---

Tillhopa 2623 man.

Hela

Hela kostnaden för Rustning och Roter-
ring utgör, enligt Statistiska Tabellen för
Landet, hvilken är grundad på de från
hvarje Fögderi serskildt gjorde och sins-
emellan, i följd af olika local-förhållanden,
skiljaktige beräkningarne, 139,896 R:dr 16
sk.; hvartill kommer Vacance-afgiften, i
fredstid, för Städernes Båtsmans-Nummer
2050 R:dr 32 sk., eller tillsammans 141,947
R:dr; och detta total-belopp uppstår äfven,
tämneligen nära, då Rustnings- och Rote-
rings-prestationen, efter allmännaste förhål-
landet, öfver hufvud beräknas årligen kostar:

För hvarje Soldat-Rote vid Elfsborgs-
och Westgötha-Dahls Regementen, vanligen
bestående af $1\frac{1}{2}$ mantal,

Soldatens lega, fördelad på 15 års tjenste- tid	R:dr 2: —
Årlig Lön	4: —
Soldat-Torpets afkastning och förmåner	16: 32.
Åbyggnadens och Hägnadens underhållande	6: 32.
Diverse Körslor och Bruk- ningshjelp	5: —
Utsädeshjelp, Julekost, m. m.	3: —
Mötes Passevolance-afgiften	3: —
Beklädnads-bidraget	4: 32.

Banco R:dr 50: —

hvilket på det nogaste motsvarar hvad som
vanligen erlägges i Vacance-afgift för ledige
Rotar.

För

För hvarje Rusthålls-Nummer vid Westgötha Regementet, i anseende till hvilket samme beräkningsgrunder i öfrigt antagas, men hvarest Roten består Soldatens hela beklädnad och utredning, ökes ofvanupptagne kostnad med 10 R:dr och anses således utgöra 60 årligen, oberäknadt Häst-vacance-afgiften, som utgår med sju tunnor spanmål af Numret.

För Båtsmanshållet upptages å hvarje Rote, vanligen sammansatt af $4\frac{1}{4}$ mantal:

Båtsmans-lega, fördelad på år	R:dr 2: —
Årlig Lön	3: 16.
Båtsmans-Torpets afkastning och förmåner	16: 32.
Åbyggnadens och Hägnadens underhållande	6: 32.
Diverse Körslor och Bruknings-hjelp	5: —
Utsädeshjelp, Julekost, m. m.	3: —
Beklädnaden, som bör räcka i 3 år, kostar vanligen 40 R:dr, och således årligen	13: 16.
	<hr/>
	Banco R:dr 50: —

Vidare motsvarar fyllnaden i den total-summa Tabellerne innehålla, 1:0 kostnad för Städernes Båtsmans-Contingent, hvilken, när uppsättningen under krigstid tages i beräkning, utfaller för hvarje nummer åtminstone lika med den för Landets Båtsmanshåll; 2:0 Rotefrihets-afgift för ännu icke defi.

definitivt indelte oroterade Hemman, som, enligt deras natur, är underkastade ordinarie rotering, utgörande tillhopa 770 R:dr årligen och, 3:0 kostnad för Extra Roteringskostnaden, hvilken approximativt antages svara till $\frac{2}{3}$:delar emot ordinarie Roteringskostnaden, eller, på år fördelad, emot 20 R:dr för hvarje Rote.

Sluteligen får härvid upplysas, att sammanräknade beloppet af alla i Länet belägne Rusthållsstammars och Augmenters anslagne räntor utgör, efter medeltalet af fem års markegångs-pris, 28,598 R:dr årligen.

Clereciets aflöning ingår endast till så vidt i Statistiska Tabellerne, som den af Skattdragande Hemman, Inrättningar, Näringar och Personer serskildt utbetalas. I sådan del rättar den sig merendels efter tionde-sättning och gamla eller nyare öfverenskommelser, som dels äro af Kongl. Maj:ts stadfästade för viss tid, dels allenast gälla för den lönade Prestmannens lifstid. Utgiften härtill är för ena orten så olika emot den andra, att hvarje ifrån det hela dragen allmän slutsatts om samme utgifts belopp på Hemmantal, eller annorledes, skulle blifva förvillande, och icke kunna lemna någon sann måttstock för bedömandet af detta onus i ofvannämnde speciella hänseenden.

Med afseende på Fattigförsörjningskostnaden anmärkes, att den i allmänhet synes vara

vara snarare för lågt än för högt beräknad. Åtminstone är säkert, att denna kostnad under missväxt-året 1826, och jemväl det påföljande, öfverstigit hvad Tabellerne derom utvisa, beräknadt efter vanliga förhållanden.

Skjutsnings-besväret på landsbyggen bestrides i fredstid med fyra hästar af hvarje derifrån icke befriadt Hemman; men då reserv- och fångskjutsen, nu mera, kan anses ersatt med den lega, som för skjutsningen erhålles, har endast Kronoskjutsen, jemte Hållskjutsen på de få ställen denna utgöres, blifvit såsom onera upptagne.

För Väghållningen på landet erfordras årligen från och med 4 till och med 16 ökedagsverken af hvarje helt mantal, i förhållande till localen; och genom dessa dagsverkens beräkning efter ett medeltal af markgångspriserne, med tillägg af Brobyggnadskostnaden, har uppkommit den summa Tabellen innehåller för detta onus, och hvilken, fördelad lika på förmedlade Hemmantalet i Länet, svarar emot $12\frac{1}{2}$ R:dr, eller något derutöfver, på helt mantal. Egentligen är dock väghållnings-besväret icke betungande i förhållande till hvad ziffran sålunda derom utvisar, emedan bidraget der till, för det mästa, utgår in natura, eller genom arbete, på sådane mellantider af året, då Hemmansbrukaren och hans dragare äro mindre upptagne af andra göromål och körs-
lor;

lor; men det är sannolikt, att väghållningsbesväret blifvit större, eller erfordrar flera dagsverken, sedan väglagningstiden och vägsynerne förflyttades inpå sommaren, och likväl förenar sig dermed den allmänna olägenhet, att vägarne nu äro ojemna och tunga för trafiken äfven under sommarmånaderne, då de annars borde och kunde vara goda. Ett eller annat Härad här i Länet har derföre redan begärt och fått väglagningsskyldigheten och vägsynerne åter förflyttade till förr vanliga tider på året.

Hvad Tabellerne upptaga under rubriken: Diverse Afgifter, Onera och Allmänna Besvär, utgår på landsbygden för Kyrko-, Prästegårds- och Tingshus-Byggnad, Inqvartering, Skallgång och andre Jagtanstalter, Tingsgästning och Häradstjenares aflöning, Curhus-medel, Djekne-penningar, Collect- och Stamboks-medel och Riksdagsmanna-arfvode, samt i Städerna för Kyrko-, Scholæ-, Rådhus- och andre publike Byggnader, Magistraters och Stadsbetjenters aflöning, Inqvartering, Curhus-medel, Djekne-penningar, Collect- och Stamboks-medel och Riksdagsmanna-arfvode, med flere mera tillfällige communal-avgifter. Beloppet af samtliga dessa avgifter, både i det hela och för hvarje del serskildt, är alltför olika orter och Städerna emellan, att kunna sammanföras och beräknas till något visst å hvarje Hemman, Bruk, Inrättning, Näring och person,

med den tillförlitlighet i calculen, som för ändamålet skulle erfordras.

I fråga om Stats-bidragens verkan på Näringarne, genom den tyngd de directe medföra, finnes icke anledning att anse ständige räntorne tryckande, i och för sig sjelfve, ej eller någon viss näring, framför den andra, utaf dessa räntor belastad. Deremot kan, hvad Jordbruks-näringen serskildt angår, icke nekas att ju denna beskattning, nemligen Jordeboks- och Hemmantals-räntan, och, jemte den, alla efter Hemmantal utgående onera träffa Hemman olika, i förhållande till de mer och mindre lindriga eller stränga grunder som vid skattläggningen varit gällande, eller vunnit tillämpning, samt den större eller mindre förändring Hemmanen under tiden, genom odling eller på annat sätt, undergått, — allt likväl olikheter, som endast vid ny allmän refning och skattläggning skulle kunna jemnas; och dessutom måste man medgifva, att ständige räntornes förvandlande till penningar, efter årligen fastställande markegångspris, medförer en osäkerhet i beräkningen af Hemmans utskylder, som vid missväxt-år har för jordbrukaren menliga följder, synnerligen relativt till den förnämsta ränte-persedeln: spanmålen, — och hvilken olägenhet må hända skulle afhjelpas genom för längre tid, till exempel 5 eller 10 år, gällande markegångs-sättningar.

Öfrige Stats-bidragen äro antingen tillkomne, eller jemkade, under senare tider och passa således, uti de flesta fall, närmare efter nu varande förhållanden, samt anses, i allmänhet, icke vara till hinder i någon näring genom den tyngd de directe medföra, så länge de icke synbart inskränka närings-idkarens förmåga att, med utvidgande af sin verksamhet, öka sitt välstånd.

För den egenteligen jordbrukande Hemmans-innehafvaren, skulle väl de Statsbidrag synas vara minst betungande, som få utgöras i persedlar och med arbete: merendels föredrager dock äfven denne att utgöra sine skatter till Kronan eller Räntetagaren med penningar, när sådant kan ske på skäligen villkor; men samma anmärkning gäller icke om visse prestationer som åtfölja Hemmansbruket, och äro af den beskaffenhet att nästan oundvikeligen böra fullgöras in natura, såsom väghållning och skjutsning, med flere; och huru mycket tidens förändrade skick stundom bidrager att förändra begreppet om tyngden af sådane prestationer, kan bäst slutas af förhållandet med Gästgifveri skjutsen, deraf endast Hållskjutsningen nu, af bonden åtminstone, i allmänhet anses såsom betungande, under det han gerna begagnar Reserv-skjutsnings-skyldigheten, för att åt sig inbringa någon contant inkomst, genom den i sakernas närvarande ställning ganska tillräckeliga skjutslegan. Krono-Brefbäringen åter, som vanligen be-

räknas lika med skjutsnings prestationen, är ett vida drygare onus, sedan all Embets-Brefväxling blifvit i senare tider serdeles mycket ökad, emot förr; och ehuru Brefbärings-touren tidtals ombytes emellan de Hemman inom hvarje ort, som äro så belägne att de härvid kunna användas, förspörjes likväl ofta klagan öfver det tryckande i Brefbärings-skyldigheten.

Efter missväxt-året 1826, hafva Krono-utskylderne i visse trakter onekeligen utgått med större svårighet, än tillföre; och gäller detta synnerligast om de invid Norrska gränsen belägne Socknarne af Vedbo Härad på Dahls Land, hvarest en ytterligare orsak dertill igenfinnes uti trädvaruhandeins stockning. Inom denna ort har det således hittills icke varit möjligt att utbekomma något af Låne-spanmåls-skulderne; men för öfrigt är den tredjedel deraf, som, jemlikt Eders Kongl. Maj:ts nådiga föreskrift, skulle inbetalas före Mars månads början innevarande år, i allmänhet gulden, till det betydliga beloppet af omkring 69,000 R:dr, utan att, hufvudsakeligen, utmätningstvång dervid, eller vid Krono-utskyldernes indrivande, behöft till ytterlighet användas.

Såsom bihang, till upplysande af grunderne för persedle-värdets beräkning i Tabellerne, medföljer sluteligen vidfogade sammandrag (*Litt. C.*) öfver 1822 till och med 1826 årens markegångar.

c) *Politie.* Öfver Lagarnes verkställighet, samt ordningen och säkerheten uti Länet, vakar Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande med oafbruten omsorg, dervid biträdd af underlydande tjenstemän och betjente, hvilkas antal synes vara snarare för litet, än för stort. I afseende på allmänna Policen, begagnar Konungens Befallningshafvande ganska sällan, och endast vid högsta nödvändighet, rättigheten att utfärda nya stadganden och vites-förbud. Ordning och sedlighet inom Församlingarne, med hvad mera som tillhör Kyrko-disciplinen, eller dermed står i närmare sammanhang, vårdas af Kyrko-Råden och Församlingarne sjelfva, hvarvid de By-ordningar och andre öfverenskommelser, som för hvarje ort äro antagne, vinna tillämpning efter omständigheterna: mängden af föreskrifter i dessa hänseenden ökas dessutom beständigt genom nya Socknestämme-beslut; och det synes nästan som ville lättheten för Församlingarne att, på sådant sätt och för tillfället, inom sig göra författningar uti ämnen, som ofta icke äro tillräckeligen begränsade, i visse fall urarta till en egen mera nitfull än rättsenlig lagstiftning.

Af *Uppfostrings- och Undervisnings-Anstalter* inom Länet, finnes på landsbygden: Östads Barnhus, stiftadt af framl. Commerce-Rådet och Riddaren Sahlgren, genom donation af Säteriet Östad med underliggande Hemman, samt 100,000 Daler silfvermynts

mynts i Banken insatt Capital. Ändamålet är att uppfostra fattiga barn till arbetare vid jordbruket; och underhåller Barnhuset för närvarande 57 gossar och 26 flickor. En Vexel-undervisnings-Schola är inrättad på stället; och dessutom äro Scholor för Vexel-undervisning under senare åren, med berömvärdt nit och enskilda uppoffringar, inrättade vid Trollhättan, Upperus Bruk, Billingsfors Bruk och Näs Säteri, samt uti Skallsjö och Örby Socknar; hvarförutan anlaggde Sockne- eller Församlings-Scholor finnas uti Tunhem, Gerdhem, Björke, Forss, Lerum, Sätilla, Frendeforss och Högsäter Socknar, samt vid Lilla Edet. Utom det, att dessa Scholæ-anstalter händelsevis blifvit concentrerade i visse trakter, svara de icke emot mängden af uppväxande ungdom; och således måste Barna-undervisningen för det mesta bestridas af Föräldrarne, samt i öfrigt af kringvandrande Scholemästare, merendels gamla afskedade Soldater. Angående Scholæ-väsendet i Städerna åberopas §. 5. och beskrifningen för hvarje Stad.

Hälsovården uti Länet, till så vidt den innebär omsorgen att vara uppmärksam på, samt undersöka, bota och hämma smittosamma sjukdomar, bestrides, under Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes närmaste uppsigt, af tvänne Provincial-Läkare, stationerade uti Wenersborg och Borås, samt en antagen Djur-Läkare. På nyssnämnde ställen befinna sig äfven Länets bägge Lazarett- och

och Curhus-Inrättningar; den i Borås ännu under nybyggnad, efter sista eldsvådan derstädes. Barnmorskor äro väl på många orter till finnandes, och Städerna sakna icke deraf nödigt antal; men på landsbygden äro sådane ännu icke allmänt antagna. Vaccinateurer finnas deremot inom alla orter.

Fattigförsörjnings-anstalter äro öfverallt vidtagne, med anledning af derom gällande författningar; så att tiggeri på intet ställe behöfves tålas, fastän det icke alltid kan förekommas. Sättet för de fattigas underhållande är skiljaktigt emellan Församlingarne; men vanligast äro på landet alla Hemman indelade att rotevis föda ett eller flera fattighjon; och på andre ställen utdelas åt fattighjonen understöd i spanmål eller penningar, eller ock bäggedera, hvartill fond samlas genom öfverenskomne bidrag. I allmänhet hafva öfverenskommelserne om fattigförsörjningen det fel, att afvika från primitiva beskattnings-grunden: det en hvar, som icke sjelf är fattig, bör bidraga till fattigvården, och att deremot hafva stadgat beskattning endast på Hemman och Näringar samt synlige tillgångar; så att den talrika classen af torpare, bruksarbetare, inhysesjon och daglönare med flere, samt hela tjenstehjons-classen, hvilka classer de individer oftast tillhöra, som belasta fattigvården, merendels undgå att bidraga till fattigförsörjningen under deras ungdoms-, hälso- och välmagtstid.

Ett för Elfsborgs Län stiftadt *Hushållnings-Sällskap*, försedt med af Eders Kongl. Maj:t i nåder fastställde stadgar, bemödar sig att, med tillhjälp af de någorlunda betydliga fonder, som äro ställda till Sällskapets disposition, understödja och uppmuntra odlings- och näringsflit, ordningssinne och medborgerlighet. För att kunna utvidga sin verksamhet, har Sällskapet nyligen i underdånighet begärt att få skilja sig i tvänne, efter Länets vidsträckta local och andra förhållanden lämpade afdelningar, som skulle blifva af hvarannan oberoende i åtgärder och beslut, och hvaraf den ena skulle hafva sina sammankomster i Wenersborg, och den andra i Borås.

Sockne-Magaziner finnas inrättade endast uti Tunhem, Gerdhem, Upphärad, Töllesjö, Holtstjunga och Åmåls Socknar, samt uti tvänne Socknar af Kullings Härad; och de äro således ganska få, jemförelsevis emot Socknarnes inom Länets stora antal. Dessa Magaziner hafva dessutom obetydliga, och för svårare missväxt-år alldeles otillräckliga fonder.

En *Sparbank* är för några år tillbaka grundad uti Wenersborg; men hela Inrättningen, deri insättningarne för närvarande allenast utgöra omkring 3,500 R:dr, synes icke hafva serdeles framgång.

Brandstods-Föreningar äro på landet nästan allmänt ingångne, dels Häradsvis, dels Pastorats- och Socknevis, samt uppfylla hufvudsakeligen det dermed åsyftade ändamålet.

Föreningar om ersättning till Jordbrukare som lidit skada på grödan, af frost, hagel, storm och vattenflöde, äro träffade endast inom några Pastorater, eller Socknar, och sådant på mindre bestämda grunder. I öfrigt har denna angelägenhet blifvit lemnad till behandling för tillfället, då allmänna välviljan skulle behöfva att i ofvannämnde ändamål påkallas.

Anstalterne till Rofdjurs utödande bestå nu mera, — sedan den, för nio Härader, ingångne öfverenskommelsen med Öfver-Jägmästaren, om Ludring emot viss afgift, år 1826 upphört, — uti förhöjde Skottlöner inom några Härader och i allmänhet uti Skallgångar, som likväl ganska sällan användas.

I afseende på ordningen vid Gästgifverierne äro erforderlige föreskrifter i öfverensstämmelse med allmänna Författningarne gifne och kungjorde, samt i Dagböckerne intagne.

Oberäknadt Gästgifvaregårdarne, som i allmänhet åtnjuta Näringsfrihet och betala afgifter derföre, finnas på Landsbygden allernäst sexton och i Städerna trettioen tillätne Krogar och Näringsställen.

För *Fångvården*, till så vidt den af Statsverket bekostas, äro Läns-Fängelser inrättade uti Wenersborg och Alingsås, hvilka likväl egenteligen begagnas såsom Förvarings- och Bysättnings-häckten. I öfrigt hålla Härader och Städer särskildte fängelserum, till fångars förvarande medan ransakning om dem vid Under-Rätterne förehafves. Vid fångars transporterande och bevakning under transporter, hvilket allt nu mera sker på Statens bekostnad, med Gästgifveri-skjuts och genom tillsatte Fång-Gevaldigrar, iakttagas derom gällande allmänna föreskrifter.

§. 5. *Städer.*

a) *Wenersborg*: grundlagd under Drottning Christinas regering, på Hufvudnäs då varande Säteris ägor, vid södra ändan af Venern, som här genom den lilla sjön Vassbotten och Carlgraf förenar sig med Götha Elf, och till en början befolkad af inflyttade Borgare från den urgamla Staden Brätte, som varit belägen $\frac{1}{2}$ mil längre söderut vid sistnämnde sjö. Staden har ett för handel och sjöfart gynnande läge, samt omgifves af en bördig och väl bebodd landsort, tillhörande Sundahls Härad på Dahls-Land och Väne Härad af Westergöthland.

Stadens bestånd grundar sig hufvudsakeligen på Handel och Sjöfart: Jordbruk
bidra-

bidrager äfven betydligt dertill och Handtverkerierne något.

Handeln har till föremål, dels att förse Staden och kringliggande orter med salt, sill och dylike förnödenhets-artiklar samt specerier, jemte vanlige kram- och bodvaror, dels commissions-affairer för Wermelands invånare, i afseende på deras jern- och trävaru-handel med Götheborg. Man klagat öfver handels och sjöfartens aftagande härstädes under senare åren, hvilket äfven torde äga grund, och sannolikt har till orsak i synnerhet vissa sakers förändrade skick. Så har, till exempel, den friare trafiken med Norrige, som öppnat tillfälle för invånarne på Dahls-Land att hämta Stapelstadsvaror från Fredrikshall, utan tvifvel verkat till minskning uti minuthandeln för Wenersborgs och Åmåls Städer; och, hvad sjöfarten beträffar, är det notoriskt, att Wermelands Bruks-Egare nu, mera än förr, transportera sina effecter på egna Fartyg, och att Bohusländske Skärgårds-inbyggarne börjat, med deras Storbåtar, dela förtjensten af fragtfart uppå Venern och Götha Elf.

Handtverks-rörelsen, som i allmänhet är mindre betydlig, idkas dessutom icke, då man härifrån undantager en eller annan Verkstad, som berömligen skötes, med den ordning och drift, som skulle kunna bidraga till Handtverkeriernes förkofran: Staden

dens Handtverkare äro således för det mesta mindre bemedlade, eller fattiga.

Tillförseln på Stadens Torg och Marknader af spanmål, victualier och andre landtmanna-producter, är ymnig och priserne i följd deraf lindriga. Spanmålshandel, hvar till de Stadens angränsande productiva Landsorterne skulle lemna godt tillfälle, idkas icke inom Staden i någon större scala; och då denna Stad, betraktad såsom afsättningsställe, således icke svarar emot det förråd af öfverskotts-producter, som från landet äro att afyttra, kan den förra icke eller anses hafva så betydligt inflytande på det senares cultur och näringar, som local-förhållanderna antyda; helst Stadens egen jord, hel och hållen användes till framalstrande af spanmål och sådane nödvändighets-artiklar, som eljest från landet skulle uppköpas.

Oaktadt, enligt hvad anfördt är, det skulle synas som vore både Handels- och Handtverksrörelsen uti Staden snarare i aftagande, än tilltagande, har, under ifrågavarande qvinqvennum, folkmängden blifvit ökad med 323 personer, hvilket lärer böra tillskrivas dels skedde inflyttningar, dels ock i synnerhet den lätthet hvarmed arbetande classen härstädes, i anseende till öfverflödigt tillgång och lindriga priser på lifsmedel, närer och fortplantar sig.

I Staden finnes en Lärdoms Schola, fördelad i trenne Classer, med ett Bibliotek af omkring 1700 volumer, till större delen donerad af framlidne General-Auditeuren Gyllenheim: jemväl är en Vexel-undervisnings-Schola här grundad, genom gåfva af Eders Kongl. Maj:t och särskild donation af bemälde General-Auditeur, samt underhålles i godt skick på Stadens invånares bekostnad.

För allmän Sjukvård har Staden icke någon särskild Inrättning, men lönar i detta afseende Stads-Läkare och Stads-Chirurg; hvarförutan ena Provincial Läkaren är stationerad i Staden; så att nödigt Läkarebiträde derstädes icke saknas.

Fattigvården besörjes af en för ändamålet inrättad Comité. De fattiga, som till någon del njuta fria boningsrum, understöddas i allmänhet genom erhållande månaderliga bidrag, hvartill Stadens invånare sammanskjuta medel.

I afseende på Drätsel-Verket anmärkes: att, sedan Stadens rättighet att uppbära Hamn-, Bro- och Våg-penningar af segelfarten förbi Staden, blifvit öfverlåten på Directionen öfver Segelfarts-anstalterne emellan Venern och Hafvet, emot 2000 R:dr årligen, har Staden nu mera icke någon annan inkomst af Tolag och dylike afgifter.

b) *Alings.*

b) *Alingsås*. Först bebyggd af flyktade invånare från det af fienden uppbrända Ny-Lödese; och har år 1619 erhållit sina första privilegier af Konung Gustaf Adolph den Store.

Stadens tillvarelse beror af Handel, Fabriker och Handtverkerier, samt Jordbruk.

Handelsrörelsen, som egenteligen består i utminutering af vanliga Köpmannavaror, är inskränkt genom Stadens belägenhet nära Götheborg, och förmenas hafva aftagit de senare åren. Fabriks-näringen, som bedrivs vid tvänne Klädes-Fabriker, tvänne Strump-Fabriker och tvänne Färgerier, har deremot blifvit utvidgad, både i hänseende till antalet af Fabriker och tillverkningsbelopp; dock klagas öfver trög afsättning. Handtverkerierne uti denna lilla Stad skötas med mera omsorg, än uti Länets öfrige Städer; och finnes deribland Verkstäder som i arbetets godhet kunna täfla med Hufvudstadens; hvilket i synnerhet gäller om Garfvare och Carduansmakare. För närvarande anser man äfven Handtverkerierne lida genom hämmad afsättning.

Det ganska betydliga Jordbruket omkring Staden skötes med drift och omtanka; och må anmärkas, att här infördes först i riket Potatoes-odlingen, af Jonas Alströmer. Samme förtjente man anlade äfven planteringar för Tobak och Färgstoffer; men dessa
äro

äro sedan förvandlade till åker och äng; så att Stadsjorden nu mera uteslutande användes för åkerbruk och boskapsskötsel.

På landtmanna-producter saknar Staden icke tillförsel, som vid ofvannämnde förhållande med Stadens eget jordbruk, snarare är öfver, än under behofvet. Stadens inflytande, såsom afsättningsställe, på kringliggande landsorters cultur och näringar kan således icke vara betydligt, och faller åtminstone icke starkt i ögonen.

Inom Staden är en Lärdoms-Schola under tillsyn af Rector och tvänne Colleger, som njuta lön af Kronan och enskille donationer, samt husrum af Staden. Äfven finnes der en Vexel-undervisnings-Schola gemensam för Stads- och Lands-Församlingarne, grundad år 1822 genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga frikostighet: för Läraren saknas hvarje annan tillgång till lön, än den Pastor genom frivillige bidrag kan insamla.

Fattigförsörjningen, hvartill Stadens invånare sammanskjuta medel, vårdas sorgfälligt af en derföre inrättad Comité. För Hälsovården lönar Stadens Cassa en särskild Läkare.

c) *Borås.* Staden är anlagd år 1622, med afseende på den Rese- och Gårdfarihandels-rörelse, som derstädes än i dag idkas, och hvaraf Stadens bestånd hufvudsakeli-

keligen beror: för öfrigt grundar sig detta på vanlig Bod- och minuthandel, Fabriker och Handtverkerier, samt endast i mindre mån på jordbruksskötsel.

För Rese- och Gårdfari-handeln, som med drift sträckes till alla delar af riket och äfven till Norrige, uppköpa Stadens Handlande högst betydliga partier af inhemska ylle- och linnevaror från Skåne, Halland och Småland, förutan de väfnader som i Staden och landsorten deromkring tillverkas. Bod- och minuthandeln inom Staden är deremot föga vigtig, i anseende till Stapelorten Götheborgs nära belägenhet; men omsättningen på Stadens Torg och Marknader, med spanmål och victualier i synnerhet, är ganska liflig, så att en stor del af Skaraborgs Läns invånare och de jordbrukare inom Elfsborgs Län, som vanligen till Borås afföra deras öfverskotts-spannemål, finna derstädes säker och merendels förmånlig afsättning dels till Stadens inbyggare och Handlande, samt dels till allmoge och Uppköpare från de Staden omgifvande folkrika trakter, som räknas till Gårdfari-handels-districtet. Af Fabriker förtjena Färgerierne egenteligen att nämnas, såsom varande af större betydnenhet. Goda Handtverkerier af alla nödige slag, saknas icke inom Staden; och i allmänhet drifves både Fabriks- och Handtverks-rörelsen med ordning och om-tanka. Stadens jord användes för det mesta till frambringande af foderväxter, men föga
för

för spanmåls-producerande; och synes, vid jemförelse af dessa förhållanden, slutföljden blifva: att Borås Stad, betraktad såsom af-sättningsställe, har i flere afseenden ett nyttigt och betydligt inflytande på cultur och näringar inom så väl Elfsborgs som ofvan-nämnde flera angränsande Län.

Uti Staden befinner sig en allmän Schola, som förestås af Rector och Collega, och till hvars bestånd Staden något bidrager. Dessutom är på Stadens enskilda bekostnad, i sammanhang med Fattigvården, en Vexel-undervisnings-Schola för fattige baru inrättad. Fattigförsörjnings-anstalterne äro i öfrigt på ganska god fot och med omsorg vårdade; åtnjutande fattighjonens dels underhåll på Fattighuset, som är rymligt, dels månadteligt understöd i penningar, beräknadt efter större eller mindre behof och arbetsförmåga. Sjukvården bestrides af Stads-Läkare och Stads-Chirurg, som lönas utaf Stadens medel; och dessutom har ena Provincial-Läkaren sin station uti Staden, med kringliggande trakter till district.

Eldsvådorne 1822 och 1827 hafva mycket förminskat välståndet inom denna Stad, så väl genom vållade directa förluster, som genom förorsakad stockning i handelsrörelsen, och i synnerhet genom denna undandragne förlags-capitaler. Efter eldsvådan sistnämnde år, hvilken förstörde ungefärligen 190 Hus och Gårdar, hafva det oaktadt,

och fastän publika Byggnads-Lånet icke fått dervid begagnas, 140 stycken redan blifvit antingen helt och hållit eller till någon del åter uppbyggde, med iakttagande af den nya plan och ordning, Eders Kongl. Maj:t behagat för detta ändamål, och till eldskadors möjeligaste förekommande i framtiden, nådigst fastställa. Af det, med 15,000 R:dr, i nåder beviljade anslaget, till hjälp vid planläggnings-kostnaden och gatu-regleringen, äro 3000 R:dr hittills disponerade.

d) *Ulricæhamn.* Har vackert läge vid sjön Asunden, ej långt från stället hvarest den gamla Staden Bogesund varit belägen. Lika med Borås, idkar Ulricæhamn en vidsträckt Rese- och Gårdfari-handel, som äfven utgör egenteliga grunden för Stadens bestånd, i öfrigt beroende af vanlig Stadsman-na-handel samt af Fabriker, Handtverkerier och något Jordbruk.

Inom Staden tillverkas en mängd husväfnader, hvilka, jemte dervarande Bomulls- och Ylle-Fabrikens tillverkningar, samt på landet särskildt uppköpte inhemska varor af dylik beskaffenhet, vinna afsättning genom Rese- och Gårdfari-handeln. Stadens öfrige handel är mindre betydlig och handtverksrörelsen ringa, samt jordbruket, som annars med omsorg skötes, ej eller af särdeles mycken betydenhet. Tillförseln af spanmål, egenteligen från Skaraborgs Län, och af victualier från den Staden kringliggande lands-

landsort, är mera än tillräckeligt svarande emot behovet för Staden; dock tryter, det oaktadt, icke afnämare, emedan stor del af invånarne inom de tillgränsande Häraderne, som hafva rättighet till Gårdfari-handel, behöfva årligen köpa spanmål. Staden är således icke utan fördelaktigt inflytande på cultur och näringar uti de landsorter, som derstädes söka och finna afsättning för öfverskotts-producterne af deras jordbruk och industrie.

En i Staden befintelig allmän Schola, till hvars underhållande Stadens invånare bidraga, skötes af Rector och Collega. För Hälsovården lönar Staden egen Läkare. Fatigförsörjningen bestrides till någon del genom räntan på en af Eders Kongl. Maj:ts lemnad gåfva, och för öfrigt genom årlige sammanskott af Stadens invånare.

e) *Åmål.* Denna Stad har, likasom Wenersborg, förmånen af ett godt läge för trafik, med Hamn vid Venern; och grundar den sitt bestånd hufvudsakeligen på Handel och Sjöfart, samt i öfrigt på Handtverkerier och Jordbruksskötsel.

Handeln består uti minutrörelse med vanliga Köpmannavaror, deraf förlaget vanligen tages från Götheborg; och sjöfarten har till föremål dels detta förlags transporterande, samt dels fragtresor med Jern- och Trävaror för Dahls-Lands och Wermelands

Bruks-Egares räkning. Om handelns och sjöfartens tillstånd, samt orsaken till dess förmenta aftagande, gäller hvad som är anmärkt, i lika ämne, för Wenersborg.

Handtverkerierne äro icke särdeles betydliga, men förse likväl Staden och kringliggande landsbygd med nödige handtverksarbeten. Jordbruket går endast ut på att framalstra säd och foderväxter till husbehof, samt skötes med omsorg.

På Stadens Torg och Marknader är tillförseln af spanmål och victualier, från angränsande delar af Dahls Land och Wermland, ganska liflig, samt mera än tillräckligt motsvarande consumptionen inom Staden: för hvad som öfverskjuter infinna sig dock gemenligen afnämare från andre orter. Stadens tillvarelse är således icke utan vigt för kringliggande landsbygd genom befordrande afsättning på producterne af dess cultur och näringar.

Af Undervisnings-Verk har Staden allenast en Pedagogie, dervid Stadens Commi-
nister är Lärare. För Sjukvården är Stads-
Läkare antagen och lönad. Fattigförsörjning-
gen bestrides af en insamlad liten Cassa,
och för öfrigt genom årligen skeende sam-
manskott.

Stadens Drätsel-Verk njuter i årlig in-
komst af fastställda sjöfarts-afgifter, nemli-
gen

gen Hamn- och Våg-penningar, 252 R:dr
24 sk., efter medelberäkning.

Sluteligen bör, för Länets samtelige
Städer, underdånigast anmärkas, att, obe-
räknadt den Rese- och Gårdfari-handels-rät-
tighet Borås och Ulricæhamn efter särskil-
de Kongl. Resolutioner utöfva, hafva Stä-
derne inom detta Län icke några uteslutan-
de privilegier, men tillgodonjuta de Stä-
derne i allmänhet tillagge rättigheter och
förmåner.

PAUL SANDELHIELM.

Wenersborg, å Lands-Cantzliet,
den 1 September 1828.

A. P. Sandberg.

Litt. A.

Sammandrag öfver Mantals-Längderne uti Elfsborgs Län, för åren 1823, 1824, 1825, 1826 och 1827, utvisande Folkmängden vid slutet af hvarje nästföregående År, eller:

	År 1822.			År 1823.			År 1824.			År 1825.			År 1826.		
	Mantals- skrifne Personer jemte Gemen- skapen af indelna arméen	Befriade Personer af alla åldrar	Summa Folk- mängd	Mantals- skrifne Personer jemte Gemen- skapen af indelna arméen	Befriade Personer af alla åldrar	Summa Folk- mängd	Mantals- skrifne Personer jemte Gemen- skapen af indelna arméen	Befriade Personer af alla åldrar	Summa Folk- mängd	Mantals- skrifne Personer jemte Gemen- skapen af indelna arméen	Befriade Personer af alla åldrar	Summa Folk- mängd	Mantals- skrifne Personer jemte Gemen- skapen af indelna arméen	Befriade Personer af alla åldrar	Summa Folk- mängd
Venersborgs Stad	1,350	752	2,102	1,350	752	2,102	1,423	856	2,279	1,415	871	2,286	1,446	890	2,336
Borås Dito	1,422	515	1,937	1,323	660	1,983	1,418	888	2,306	1,423	648	2,071	1,411	540	1,951
Alingsås Dito	600	411	1,011	629	432	1,061	672	433	1,105	680	449	1,129	696	460	1,156
Ulricehamns Dito	865	383	1,248	946	615	1,561	1,009	410	1,419	1,064	426	1,490	846	327	1,173
Åmåls Dito	746	362	1,108	782	386	1,168	807	420	1,227	831	438	1,269	807	475	1,282
Väne, Bjerke, Flundre, Ahle och Vädle Härad	17,324	13,075	30,399	17,473	13,783	31,256	17,748	14,329	32,077	17,896	14,805	32,701	18,388	15,289	33,677
Kullings och Gäseneds Dito	9,395	9,746	19,141	9,310	10,260	19,570	9,630	10,374	20,004	9,572	11,062	20,634	9,700	11,637	21,337
Åhs Dito	4,745	3,883	8,628	4,746	4,195	8,941	4,781	4,064	8,845	4,817	4,274	9,091	4,790	4,321	9,111
Marks, Bollebygds och Vedens Dito	15,967	13,673	29,640	16,210	14,332	30,542	15,974	15,071	31,045	16,250	15,670	31,920	16,405	16,356	32,761
Redvägs Dito	4,678	4,007	8,685	4,741	4,255	8,996	4,781	4,453	9,234	4,779	4,205	8,984	4,782	4,384	9,166
Kinds Dito	10,364	10,073	20,437	10,378	10,021	20,399	10,524	10,499	21,023	10,681	9,947	20,628	10,708	10,373	21,081
Sundahls, Nordahls och Vahlbo Dito	11,769	9,836	21,605	12,117	9,169	21,286	12,416	11,906	24,322	12,287	13,626	25,913	12,275	14,255	26,530
Vedbo och Tössebo Dito	11,122	8,805	19,927	11,140	9,305	20,445	11,413	9,682	21,095	11,476	11,173	22,649	11,845	11,496	23,341
Summa	90,347	75,521	165,868	91,145	78,165	169,310	92,596	83,385	175,981	93,171	87,594	180,765	94,099	90,803	184,902

Wenersborg i Lands-Contoiret den 25 Augusti 1828.

A. J. Ström.

Calcul till utrönande af ungefärliga Medel-värdet på Tillverkningarne vid de i Elfsborgs Län belägne Jern-Bruk och Förädlings-Verk.

Härad	Socken	Bruks och Manufacturiers Namn	Stångjerns- och Ämnes-		Frälse-Smide	Hela årliga Smidet	Nu varande Hammarskatt		Afverkningens värde i penningar	
			Härdar	Hamrar			Ämnes-Smide	Stångjerns-Smide		
Vedbo	Steneby	Billingsforss Bruk 1 Plåthammar med 1 härd. 1 Slåthammare. 4 Knippamrar. 12 Spikhamrar. 1 Dubbel Stålugn. 1 Valsverk. 1 Kopparhammare med 1 härd.	4	3		1,600	22		32,000	{ I afräkning å 1300 Skk Ämnessmide medgifves att tillverka Stångjern emot dubbel Hammarskatt. Hela Smidet anses åtgå till Manufacturi, hvadan beräkningen öfver hufvud antages till 20 R:dr per Skk
—	Bäcke	Bäckeforss Bruk 1 Knippammare; förändrad enl. anteckning in margine.	2	2		900	3	12	15,300	{ Enl. Kongl. Bergs-Collegii privilegier d. 3 November 1806, böra 300 Skk af Brukets smide drifvas med denna härd. I afräkning å 300 Skk Ämnessmide får Stångjern tillverkas emot dubbel Hammarskatt. Under den 14 Julii 1824 erhållit rättighet å ytterligare 600 Skk Stångjernssmide, då förra Spiksmedjan upphörde. — 900 Skk å 17 R:dr Skk
—	Torrskog	Gustafsforss Bruk 3 Knippamrar.	3	2		900	6 7	6 5 5 7	16,650	{ I afräkning å 900 Skk Ämnessmide får afverkas Stångjern emot dubbel Hammarskatt. 450 Skk å 20 R:dr. 450 — å 17 —
—	Töftedahl	Lovisæholm Bruk 1 Knippammare.	1	1		400	4		7,250	150 Skk å 20 R:dr. — 250 Skk å 17 R:dr.
—	Steneby	Katrineholm Manufactur-Verk } 1 Spikhammare } 1 Knippammare }	—	—		—	—	—	3,000	Knippammaren till husbehof. — 150 Skk å 20 R:dr.
Tössebo	Moo	Forsshacka Bruk	2	1		850		8 10	14,450	
—	—	Pärsby Bruk	2	1		850		8 10	14,450	
—	—	Haneforss Bruk	3	2		1,150	6	8 10	19,550	
—	Tössö	Hvittlanda Bruk 1 Spik- och } Hammare. 1 Knipp- }	3	2		800		8	14,200	200 Skk å 20 R:dr. — 600 Skk å 17 R:dr.
—	Fröskog	Lisæforss Manufactur-Verk } 1 Knippammare } 2 Spikhammare } 1 Vals-Verk }	—	—		—			7,200	360 Skk årligt Smide.
Wahlbo	Ödeborg	Rådaneforss Bruk	2	1		700	5 5	1 15	11,900	
—	Högsäter	Öxnäs Bruk Tängelanda Östre: 1 Plåthammare, förändrad till 5 Spik- och en Knipp- eller Räckhammare.	2	1		700	7		17,900	Benämnd i Jordeboken: Tängelanda Östre. { För årlig tillverkning af 300 Skk spik. 300 Skk å 20 R:dr. 700 d:o å 17 R:dr.
—	Ryr	Liljenbergsforss Manufactur-Verk } 1 Knipp- och 4 Spikhamrar. }	—	—		—			7,000	350 Skk å 20 R:dr.
—	Fergelanda	Bjuggforssens Manufactur-Verk } 1 Knipp- och 1 Spikhammare. }	—	—		—			4,000	200 Skk å 20 R:dr.
Nordahls	Skållerud	Upperud Bruk 1 Knipp- och 2 Spikhamrar. }	4	2		1,600		16	27,950	250 Skk å 20 R:dr. — 1350 Skk å 17 R:dr.
Wäne .	Ryr	Kållerö Manufactur-Verk } 2 Stålugnar, 9 Knippamrar }	—	—		—			27,000	1350 Skk å 20 R:dr. { I afräkning å 300 Skk Ämnessmide får 250 Skk Stångjern afverkas. 250 Skk å 17 R:dr. 115 d:o å 20 R:dr.
Wädtele	Skallsjö	Floda Bruk 2 Knippamrar. 1 Smältarehärd med Hammare.	1	1	7 10	357 10	6 10		6,550	
Åhs . .	Fänneslunda	Strömshof Manufactur-Verk } 1 större o. 1 mindre Hammare. }	—	—		—			1,000	Får förädla 50 Skk i Svartsmide, å 20 R:dr.
Marks .	Kinnaroma	Grafvenforss Bruk	1	1		300	6		5,100	Får i afräkning å Ämnessmidet tillverka Stångjern.
Vedens	Sandhult	Vollfenforss Bruk ibm: 1 Manufactur-Verk för 2 } Spik- och 2 Knippamrar. }	1	1		300	6		6,000	Får afverka Ämnessmidet. å 150 Skk; räntan 15 R:dr Smör.
Bollebygd	Björketorp	Mörtsjöos, en Räckhammare .	—	—		—			3,000	Smärre Husbehofs-Smedjor.
Redvägs	Kölingared	Margretesforss Smedja	—	—		—			—	
Kind .	Gällstad	Mölleforss dito	—	—		—			—	
—	Mässebo	Stoms dito	—	—		—			—	
Wäne .	Gerdhem	Trollhättan, Manufactur-smedja	—	—		—			—	Till Husbehof.
—	Vassända	Önåforss Manufactur-Verk .	—	—		—			8,000	Får förädla 400 Skk — å 20 R:dr.
Bjerke .	Erska	Thureforss dito	—	—		—			2,000	dito 100 Skk — å dito.
Flundre	Forss	Sjuntorp dito 1 Knipp- och 2 Spikhamrar. }	—	—		—			5,000	dito 250 Skk — å dito.
Summa			31	21	7 10	11,470 10	72 2	6 68 10	7 276,450	

Öfverdrag.

	Ämnes- ham- mare	Stång- jerns- ham- mare
Billingsforss — afverkar äfven Stångjern	3	—
Bäckeforss	1	1
Gustafsforss	1	1
Lovisæholm	1	—
Forsshacka	—	1
Pärsby	—	1
Hanneforss	1	1
Hvittlanda	—	2
Rådaneforss dito	1	—
Öxnäs	1	—
Upperud	—	2
Floda dito	1	—
Grafvenforss dito	1	—
Wollfenforss	1	—
Summa	12	9

Således 7 st. Bruk med 9 Stångjernshammare.

10 st. Dito med 12 Ämneshammare, hvaraf likväl 4 äfven afverka Stångjern.

Anmärkning:

Hvarje Spikhammare är beräknad att afsmida 50 Skk à 20 R:dr Banco Skk:det.

En Knipp- eller Räckhammare 150 Skk efter samma pris.

Ämnes- och Stångjernet beräknat öfver hufvud till 17 R:dr Banco Skk:det.

Ett Valsverk är ansedt lika med en Knipphammare.

En Plåthammare dito

Der något smide icke finnes utsatt i Jordeboken har afverkningsbeloppet blifvit beräknadt i öfverensstämmelse med hvad här ofvan förslagsvis är antaget.

	1822.	1823.	1824.	1825.	1826.	Medium
<i>Indelte Infanteri-Regimenternes Beklädnads-persedlar.</i>						
1 Jacka	8	8	8	8	8	8
1 Hatt med prydnader	2 6	2 6	2 6	2 6	2 6	2 6
1 Skärp	44	44	44	44	44	44
1 Halsduk	16	16	16	16	16	16
1 par Byxor	4	4	4	4	4	4
1 par Stöfletter	1 8	1 8	1 8	1 8	1 8	1 8
1 Skjorta	1 8	1 12	1 12	1 12	1 12	1 11 $\frac{2}{3}$
1 par Strumpor	36	36	36	36	36	36
1 par Skor	1 24	1 36	1 36	1 36	1 36	1 33 $\frac{1}{3}$
1 par lösa Sulor	32	36	36	36	36	35 $\frac{2}{3}$
1 par Linnebyxor	1 24	1 26 8	1 26 8	1 26 8	1 26 8	1 26 $\frac{1}{3}$
<i>Båtsmans-Beklädnaden.</i>						
Tre års Persedlar:						
1 Kappräck	10	10	10	10	10	10
1 Kappsäck	2 24	2 24	2 24	2 24	2 24	2 24
1 Rya eller Ylletäcke	1 32	1 32	1 32	1 32	1 32	1 32
1 Hängmatta af Bulldan	2 8	2 8	2 8	2 8	2 8	2 8
Uppfordrings-Persedlar:						
1 Jacka	5	5	5	5	5	5
1 Väst	4	4	4	4	4	4
1 par Långbyxor	4	4	4	4	4	4
2 Skjortor	2 16	2 24	2 24	2 24	2 24	2 22 $\frac{4}{5}$
1 svart Hatt	1 24	1 24	1 24	1 24	1 24	1 24
1 par Skor	1 24	1 36	1 36	1 36	1 36	1 33 $\frac{1}{3}$
2 par Ullstrumpor	1 24	1 24	1 24	1 24	1 24	1 24
1 Halsduk af mörkt Lärft	20	20	20	20	20	20
Dito till Handräckning:						
1 par Skor	36	1 36	1 36	1 36	1 36	1 33 $\frac{1}{3}$
1 par Ullstrumpor	36	36	36	36	36	36
Båtsmännens Hemkalls-Persedlar:						
1 Tunna Råg	6 32	6	6 32	7	10 32	7 19 $\frac{2}{3}$
1 Tunna Korn	5	3 32	4 32	5 16	8 32	5 22 $\frac{4}{5}$
60 Lispd Hö	15	7 37 4	10	15	18	13 7 $\frac{5}{3}$
60 Lispd Halm	4 24	2 12	3	4	6	3 45 $\frac{1}{3}$
8 Lass Torf eller Ved			3 26 8	3 26 8	3 26 8	3 26 8
<i>Fångbrödet:</i>						
1 mark mjukt Bröd	1 6	1 5	1 5 $\frac{1}{3}$	1 6	2	1 6 $\frac{13}{15}$
<i>Underhåll för Tågande Trupper:</i>						
1 mans dagportion	6 7	6 9	7 $\frac{2}{3}$	7 6	9 10	7 6 $\frac{8}{15}$
1 hästs dygnration	13 6	9 1	12 2	16 2	24 4	15 $\frac{1}{3}$

Wenersborg, i Lands-Contoiret den 25 Augusti 1828.

A. J. Ström.